

5de vergadering

Dinsdag 5 november 1991

Aanvang 13.30 uur

Voorzitter: Tjeenk Willink

Tegenwoordig zijn 71 leden, te weten:

Baarda, Barendregt, De Boer, Bolding, Bot-van Gijzen, Van Boven, Braks, Coenemans, Van Dijk, Ermen, Fleers, Gelderblom-Lankhout, Van Gennip, Ginjaar, Glastra van Loon, Glasz, Van Graafeiland, Grol-Overling, Heijmans, Heijne Makkreel, Hilarides, Hoefnagels, Holdijk, Huberts-Fokkelman, Jaarsma-Buijsers, Kaland, Kassies, Korte-van Hemel, Korthals Altes, Van Kuilenburg-Lodder, Kuiper, Van Leeuwen, Van Leeuwen-Schut, Luteijn, Mastik-Sonneveldt, J.H.B. van der Meer, M.A. van der Meer, Van der Meulen, Michiels van Kessenich-Hoogendam, Van Ooijen, Pitstra, Postma, Pröpper, Redemeijer, Rongen, Schinck, Schuurman, Schuyer, Soetenhorst-de Savornin Lohman, Spier, Staal, Steenkamp, Stevens, Talsma, Tiesinga-Autsema, Tjeenk Willink, Tummers, Van Veldhuizen, Veling, Van Velzen, Verbeek, Vermaat, Vis, Vriskoop, Wagemakers, Van der Werff, Wessel-Tuinstra, Van Wijngaarden, Van de Zandschulp, K. Zijlstra en R. Zijlstra,

en de heren Van den Broek, minister van Buitenlandse Zaken, Ritzen, minister van Onderwijs en Wetenschappen, en Ter Beek, minister van Defensie.

□

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat is ingekomen bericht van verhindering van het lid:

Baarveld-Schlaman, wegens ziekte.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De **voorzitter**: Ik deel voorts aan de Kamer mede, dat ik heb benoemd tot leden van de commissie tot onderzoek van de geloofsbrief van het benoemde lid der Kamer mevrouw Th.C.H.M. Huberts-Fokkelman: de heren Glastra van Loon, Van Ooijen en Heijmans.

De ingekomen missives van de voorzitter van het Centraal stembureau en de geloofsbrief van mevrouw Huberts zijn inmiddels in handen gesteld van de commissie tot onderzoek van de geloofsbrieven. Het is mij gebleken dat de commissie haar taak reeds heeft verricht. Ik geef derhalve het woord aan de heer Glastra van Loon, voorzitter van de commissie tot onderzoek van de geloofsbrief van mevrouw Huberts, tot het uitbrengen van het rapport.

De heer **Glastra van Loon**, voorzitter der commissie: Mijnheer de voorzitter! De commissie die de geloofsbrief van het benoemde lid van deze Kamer mevrouw Th.C.H.M. Huberts-Fokkelman heeft onderzocht, heeft de eer te rapporteren dat de geloofsbrief en de daarbij ingevolge de Kieswet overgelegde bescheiden in orde zijn bevonden.

Het rapport van de commissie is neergelegd ter griffie ter inzage voor de leden.

De commissie adviseert de Kamer, mevrouw Th.C.H.M. Huberts-Fokkelman als lid van de Kamer toe te laten nadat zij de bij de Grondwet en het Statuut voor het Koninkrijk voorgescreven eden zal hebben afgelegd.

De **voorzitter**: Ik dank de heer Glastra van Loon voor het uitbrengen van het rapport en de commissie voor het verrichten van haar taak.

Ik stel aan de Kamer voor, het advies van de commissie te volgen en het rapport in de Handelingen te doen opnemen.

Daartoe wordt besloten.

(Het rapport is opgenomen aan het eind van deze editie.)¹

Nadat mevrouw Th.C.H.M. Huberts-Fokkelman door de griffier is binnengeleid, legt zij in handen van de voorzitter de in artikel 60 van de Grondwet en artikel 47 van het Statuut voor het Koninkrijk voorgescreven eden af.

De **voorzitter**: Mevrouw Huberts, ik wens u van harte geluk met uw benoeming en ik verzoek u, in ons midden plaats te nemen.

De ingekomen stukken staan op een lijst, die in de zaal ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het eind van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met deze voorstellen heeft verenigd.

(Deze lijst is, met de lijst van besluiten, opgenomen aan het eind van deze editie.)

Aan de orde is de behandeling van de wetsvoorstellen:

- **Wijziging van de wet op de weerkorpsen ter zake van de particuliere beveiligingsorganisaties (21426);**

- **Wijziging van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van hoofdstuk X (Ministerie van Defensie) voor het jaar 1991 (wijziging samen-**

hangend met de Voorjaarsnota; eerste wijziging) (22128).

Deze wetsvoorstellen worden zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van de wetsvoorstellen:

- **Goedkeuring van het op 19 november 1990 te Parijs tot stand gekomen Verdrag inzake conventionele strijdkrachten in Europa, met protocollen en bijlagen (22223);**

- **Goedkeuring van de op 14 juni 1991 te Wenen tussen de regering van het Koninkrijk der Nederlanden en de regering van de Unie van Socialistische Sovjetrepublieken gewisselde Verklaringen met betrekking tot het op 19 november 1990 te Parijs tot stand gekomen Verdrag inzake conventionele strijdkrachten in Europa (22224);**

- **Regels betreffende de uitvoering van het Verdrag inzake conventionele strijdkrachten in Europa (Uitvoeringswet CSE-verdrag) (22319).**

De beraadslaging wordt geopend.

Mevrouw **Tiesinga-Autsema** (D66): Mijnheer de voorzitter! Ik ben blij dat ik vandaag de sprekersrij mag openen voor de onderhavige wetsvoorstellen. Na deze openingszin zal het de bewindslieden niet verwonderen, als ik zeg dat de fractie van D66 in deze Kamer van harte bereid is, mee te werken aan een spoedige bekrachtiging van het CSE-verdrag. Wij hopen dan ook op een prompte uitvoering.

Vijf belangrijke categorieën conventionele wapens worden als gevolg van het sluiten van dit verdrag gereduceerd: tanks, pantsergevechtsvoertuigen, artillerie, gevechtsvliegtuigen en aanvalshelikopters, in totaal 45.000 stuks. Op die manier komen er gelijke plafonds tussen twee groepen van landen — laten wij het althans zo nog maar even noemen — en daarbinnen tot daarvan afgeleide nationale bestandshoogten. Dat is van historische betekenis en van groot belang, niet alleen voor de vrede en veiligheid in Europa, maar ook in de hele wereld.

Een grootscheepse verrassingsaanval behoort niet meer tot de mogelijkheden.

De reducties zullen de komende tijd plaatsvinden. Daarvoor en voor de periode die erop volgt, zijn de CSE-landen het eens geworden over een verificatiesysteem dat leidt tot een ongekennde mate van openheid op militair gebied in Europa. Daarmee is ook de uitwisseling van informatie geregeld. Daarnaast worden aan de paraatheid van de onder het verdrag vallende wapensystemen grenzen gesteld.

Na aanvankelijke interpretatieproblemen met de Sovjet-Unie heeft deze op 14 juni jongstleden een politiek bindende verklaring afgelegd over het naar haar grondgebied achter de Oeral overgebrachte materieel. Daarmee zijn voor de unie unilateraal nauw omschreven verplichtingen ontstaan op het gebied van informatie-uitwisseling en reductie van 14.500 wapensystemen. Dat is mooi, want daarmee is een langspendend probleem uit de wereld.

Voor Nederland zullen de reducties met de uitvoering van de Defensienota op een hoger niveau liggen. Dat is significant. Wij hopen op een voorbeeldwerking. Wij blijven reserves houden ten opzichte van de aanschaf van nieuwe gevechtshelikopters. Wij zien best, dat zij niet dienen als een aanloop tot een nieuw soort kwalitatieve wapenwedloop, zoals de minister van Defensie dat in het debat aan de overzijde verwoordde, maar dat zij een taak hebben in de oprichting van een luchtmobiele brigade. Maar minister Ter Beek herinnert zich ongetwijfeld nog, dat wij bedenkingen hadden tegen de oprichting van die brigade zelf. Die hebben wij dan ook dit voorjaar in deze Kamer naar voren gebracht in de behandeling van zijn begroting van verleden jaar. Daar zijn wij nog niet op teruggekomen.

Als het om vernietiging van onder het verdrag vallend materieel gaat, hecht mijn fractie eraan te stellen dat alles in het werk moet worden gesteld om dit op de meest efficiënte en vooral optimaal milieuvriendelijke wijze te laten plaatsvinden.

Met het verdrag zit het naar onze inschatting wel goed, ook in dit huis, maar het is nog niet alles botertje tot de boom. Wij hebben nog wat aandachtspunten en wat vragen. De verhoudingen binnen de Sovjet-Unie blijven zorgen baren. De voorspelling van de regering dat de inwerkingtre-

ding van het CSE-verdrag een feit zal zijn voordat de staatkundige verhoudingen van bepaalde Sovjet-republieken ten opzichte van de unie volledig zijn uitgekristalliseerd, wordt bewaarheid. Wij vinden het een juiste keuze om het verdrag zo snel mogelijk geratificeerd te krijgen. De ontwikkelingen daar volgen elkaar snel op. Wordt naar de laatste stand van zaken verwacht, dat zich nog competentieproblemen zullen voordoen als het gaat om ratificatie door de Opperste Sovjet, zo u wilt, de Raad van Republieken? Rekent de regering nog steeds op een vlotte implementatie van het verdrag door de Sovjet-Unie? Ik doel hier dan met name op de onzekerheid over de status en de taken van eventueel op te richten nationale milities. Kunnen de bewindslieden nog iets naders daarover meedelen uit het bondgenootschappelijk overleg?

Spoedige terugtrekking van Sovjet-materieel uit de Baltische Staten achten wij van groot belang voor een groeiend vertrouwen. Ook ten aanzien van het materieel in de Baltische Staten moet de Sovjet-Unie zich een betrouwbare verdragspartner tonen.

Tot slot onderstrepen wij het belang van een optimale samenwerking op het gebied van de verificatie. Wij hebben over de inspanningen van de regering om deze werkzaamheden op multinationale basis uitgevoerd te krijgen, geen klachten. Integendeel. Wij zien daarin een waardevolle bijdrage aan de internationale veiligheid. Dat is — ik meen dat oprecht — geheel in de lijn met de Nederlandse bijdrage aan de snelheid waarmee het onderhavige verdrag tot stand is gekomen. Dat is een mijlpaal, mijnheer de voorzitter, maar nu de volgende en wel CSE-1A, meer succes in de "Open Skies"-onderhandelingen en de CVSE-vervolgconferentie het volgende jaar in Helsinki.

Maar dat niet alleen. Ook moet alle aandacht gericht blijven op conflictvoorkoming en conflictbeheersing. Een vreedzame oplossing in Joegoslavië, om maar het meest schrijnende voorbeeld dicht in de buurt te noemen. Wij gaan ervan uit, dat de regering zich daarvoor actief blijft inzetten. Dat vinden wij van het grootste belang.

Vandaag is een lunch gehouden met Douglas Hurd, die de bewindslieden helaas niet konden bijwonen. Ongetwijfeld zullen zij inmiddels weten wat er is gezegd. Ook

Joegoslavië is daar aan de orde geweest. Ik wens met name de minister van Buitenlandse Zaken een groot vermogen tot creativiteit en een grote inzet toe in zijn functie als voorzitter van de EG. Douglas Hurd was nogal lovend in zijn kritiek ten opzichte van de minister van Buitenlandse Zaken. Dat zal deze ongetwijfeld genoeg doen. Ik wil dat niet kritiekloos onderschrijven, maar ik wens hem heel veel succes in het bereiken van een vreedzame oplossing in Joegoslavië.

De heer **Van der Werff** (VVD): Voorzitter! Zo'n twee à drie jaar geleden zou het tot stand komen en behandelen van een verdrag met deze inhoud en strekking, toepassing en uitvoering een evenement van de eerste orde zijn geweest. En nu kijken wij rond en vragen ons af waar wij eigenlijk mee bezig zijn.

Die benadering acht mijn fractie toch niet terecht. Dit verdrag is uitermate belangrijk en verdient de aandacht om hetgeen het inhoudelijk zelf biedt, om hetgeen waarvoor het een loopplank naar de toekomst uitlegt — nl. dooronderhandelen, elkaar nog beter leren kennen en verder kunnen onderhandelen met doorbreking van een aantal taboes — en om hetgeen er nog aan ontbreekt en in het verdere verschiert aan wensen nog overblijft, bijvoorbeeld een reductie van de wapenproductie en limitering en contingentering van handel in dezen. Het is als het ware een doorgaan in een verdere werkelijkheid naar het jaar 2000, natuurlijk wel telkenmale stijgend in graad van moeilijkheid.

Het verdrag valt te prijzen als de zeer positieve uitwerking van een toenadering over de scheidslijnen van de Koude Oorlog heen. Het geeft daarmee een bevestiging van vrede en veiligheid ten principale en op hoofdlijnen voor ons continent, op de Atlantische Oceaan en in Noord-Amerika. Dat impliceert versterking van democratieën en democratisch denken en werken voor de hele wereld. Bij de sluiting van dit verdrag valt voorts op het tempo van het tot stand komen, zeker in vergelijking met de vruchteloze decennia van de onvoltooide MBFR; het aanvaarden van asymmetrische reducties en het bereiken van plafonds voor vijf conventionele militaire majeure materiële sectoren. Voordien

gebeurde het dat er uitsluitend "successen" behaald werden op nucleair gebied, beperkt tot de onderhandelingsstafels van Washington en Moskou. Afstemming dan wel reductie op nucleair gebied geschiedde via SALT 1, SALT 2 (overigens niet door de senaat in Washington onderschreven) en START en hooguit werd een land als Nederland als NAVO-partner betrokken bij het nucleaire middellange-drachtwapensysteem.

Terzijde merk ik op, voorzitter, dat de fractie van de VVD met instemming constateert dat ook het proces van reductie van nucleaire bewapening voortgang vindt. De besluitvorming van de NAVO in Taormina, de voorstellen en aankondigingen van de presidenten Bush en Gorbatsjov die bepaald niet uitsluitend tot Europa beperkt zijn gebleven, dat alles geeft uitzicht op een toekomst.

Ik ga terug naar de wetsvoorstellen. Tal van staten zijn nu direct betrokken — als deel van een bondgenootschap, via een groepsaanduiding en, zeker zo belangrijk, als onafhankelijke zelfstandig beslissende staat — bij dit verdrag. Voor ons land vormt bovendien een eervol sluitstuk het depositaris zijn, toch echt niet alleen omdat Huig de Groot een van onze belangrijkste internationale erfplanters is en evenmin omdat een kleine eeuw geleden Den Haag centrum en met het Vredespaleis symbool werd van een breed opgezet internationaal vredesstreven, maar zeker evenzeer omdat de minister van Buitenlandse Zaken met zijn ambtgenoot van Defensie het belang en de mogelijkheden van dit verdrag vroegtijdig ingezien hebben en met de ambtelijke inzet het tot stand komen met succes hebben nagestreefd. Het bereiken van het Staatsblad via de instemming van de eigen Staten-Generaal zal wellicht voor de bewindslieden in casu minder tot de verbeelding spreken dan het vergaren van de instemming van alle betrokken staten. Daarmee kom ik bij mijn eerste vraag.

Een depositaris is meer dan uitsluitend een administratief registratiekantoor. Hoeveel meer, voorzitter? Bijvoorbeeld met betrekking tot het stimuleren om snel toe te treden. Het ontbreken van de ratificatie-akkoorden noopt al tot verlenging van het voorlopig protocol in verband met de in de brief van 23 augustus genoemde datum van 19 november min 10 dagen. Maar ook

dan moet snelle toetreding van alle betrokkenen worden nagestreefd. Hoe gaat de bewindsman voor Buitenlandse Zaken dat bevorderen?

Is er met betrekking tot de uitvoering van het verdrag, de toetsing en, het allermoeilijkste, bij verificatie eventueel gebleken of veronderstelde, opzettelijke of ongewilde veronachtzaming van de verdragsbepalingen, enigerlei vorm van optreden wenselijk, mogelijk en voorzien door de depositaris? Tot de taak van de depositaris behoort zeker ook de ondersteuning van nieuwe initiatieven en lopende onderhandelingen. Minister van den Broek zette met betrekking tot diverse aspecten — onder andere de reeds genoemde CFE-1A — recent in de Tweede Kamer de mogelijkheden en perspectieven op een rij. Ik vraag daar dan nu ook niet naar, met uitzondering van het punt van de "Open Skies" omdat de bewindsman daaraan met de Canadezen reeds in een eerder stadium veel aandacht heeft besteed. Uiterekend vandaag, voorzitter, worden daarover de onderhandelingen in Wenen voortgezet. Tijdens die onderhandelingen wordt een tekst voorbereid voor de CSVE-conferentie van maart aanstaande in Helsinki waaraan 38 landen deelnemen. Daarmee wordt eventueel een bruikbaar en acceptabel verificatiestelsel ontworpen voor dit verdrag van 22 staten, althans met betrekking tot de verkenning- en controlevluchten — qua frequentie en reikwijdte als daarover overeenstemming bereikt wordt — en de daarbij te gebruiken kijk-, luister- en voelsystemen, om het zo simpel mogelijk op zijn Hollands te zeggen. De moeilijke en voor sommigen moeilijk verteerbare vraag daarbij luidt: komen al die verzamelde gegevens over vluchten, inspecties enzovoorts in één voor iedereen toegankelijk computersysteem terecht? En zo niet, hoe wordt dan wel gehandeld? Want data uitwisselen is in dezen van het grootste belang voor een analyse van de werkelijke sterkte. Als men de gegevens niet bij elkaar brengt, blijft men in het onzekere. Maar indien ter zake nu geen overeenstemming wordt bereikt, voorzitter, is dan ook zonder dat akkoord inzake "Open Skies" implementatie van CFE in voldoende mate mogelijk?

Voorzitter! Ik heb nog een vraag. De limitering van wapensystemen betekent allereerst overal het

afstoten van alle verouderd materieel. Nederland stuurt een boven de limiet deel naar Griekenland; ik veronderstel dat een andere NAVO-staat dan wel Turkije navenant bevoorraadt, anders gaat dat zeker weer extra spanningen geven in de niet beste verhouding tussen Griekenland en Turkije. Daarbij kun je de vraag stellen: hoe zit het dan eventueel met de niet geringe bewapening op het eiland Cyprus? De noordzijde zal wel onder de Turkse limiet vallen. De zuidzijde valt nergens onder, maar is er natuurlijk wel. Ik treed niet in verdere details over Bornholm, Spitsbergen enzovoorts. Maar kan men in zijn algemeenheid zeggen, dat uitsluitend het beste en het modernste materieel nog jaren ter beschikking blijft van alle participanten — ja dus — en zelfs mid-life updating etcetera kan ondergaan? Generaal Lobov heeft eigenlijk in zijn kritische kanttekeningen bij dit verdrag toch nadrukkelijk gepleit voor groei van de kwalitatieve bewapening in dezen. Kan de bewindsman op dit punt commentaar leveren?

Het spreekt vanzelf dat onze fractie met instemming kennis heeft genomen van de brief van de minister van Buitenlandse Zaken ad interim, de heer Lubbers, van 24 oktober over de toepassing van de verdragsbepalingen in verband met de erkenning van de onafhankelijkheid van de drie Baltische staten. Dit betekent dus eigenlijk dat nu al 25 staten bij het verdrag betrokken zijn.

Voorzitter! Ter zijde constateer ik dat de heer Lubbers de brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer heeft gericht. Zie wit stuk 22223, nr. 8. Ons bereikte alleen een kopie van de brief. Waarom dat zo is gedaan en waarom niet die brief ook aan u direct gericht is, is mij niet duidelijk.

Voorzitter! De grote onbekende blijft de ontwikkeling van de staten van het voormalig Warschaupact. Het in het verdrag opgenomen uitgangspunt van zonering waarvoor en waardoor concentraties van conventioneel materieel aan plafonds gebonden zijn, acht ik een heel gelukkige benadering. Dit geldt natuurlijk voor beide groepen, maar er bestaat een evident verschil. In Noord-Amerika en West-Europa zijn de staatkundige grenzen stevig afgebakend en is een daarop afgestemde limitatieve zonering uitvoerbaar en controleerbaar. In het voormalig Warschaupactgebied, dat

zich uitstrekt tot de Oeral, is door het wegvallen van de centrale macht de krachtmeting onderling nog in volle gang en bestaat daar de kans op verwijdering en aaneensluiting van volksgemeenschappen met diensten-gevolge eventueel nieuwe grensafbakeringen. Enerzijds is er de kans op nieuw opgerichte paramilitaire of militietroepen — al is daar het gebrek aan financiële armslag i.c. een gelukkige rem — anderzijds zijn er nog steeds een 3 miljoen militairen. De secretaris-generaal van de NAVO heeft dat eergisteren nog eens bevestigd. Daarnaast is er het gegeven van de volstrekte erosie van het bestaand bestel — op zijn 17de eeuws Hollands zou je kunnen spreken van de knagende worm van binnen — dat gebaseerd was op tirannie, rücksichtslos onmenselijk optreden, nepotisme van geronten en een even pretentius als falend, à la Potemkin bemantelend, financieel-economisch stelsel. Voorzitter! Dat bestel, met de ideologie daarvan en het opgelegde verleden is nu gelukkig afgezworen. Daarvoor in de plaats treedt nu echter het vroegere eigen verleden. Dat herneemt zijn rechten, krijgt opnieuw gestalte en voorziet voor de bevolking ook in een duidelijke behoefte. Wie is in de overgangsfase evenwel verantwoordelijk voor het verwezenlijken van een democratische regeringsstructuur? Wie is dan verantwoordelijk voor een dergelijk traktaat en het handhaven van zo'n traktaat?

In het ene uiterste van de voormalige Sovjet-Unie ziet men bijvoorbeeld Kaliningrad, opgetrokken op de puinhopen van Königsberg en door Stalin genoemd naar zijn mederevolutionair Kalinin. Deze stad wordt nu al decennia lang voor ruim driekwart bevolkt door overgeplaatste Russen. Bovendien ligt westelijk ervan aan de kust die enorme Russische vlootbasis met corridor — vroeger heette het daar Pillau — waar vast nog wel moeilijkheden over zullen komen. In dat Kaliningrad komen nu al nostalgische gedachten op aan die oude Oostpruisische stad met zijn grote Europese erflaters als Herder en Kant — zelfs Copernicus is er even geweest — van wie de standbeelden in 1945 moedwillig verwoest werden. In het andere uiterste, ver buiten de begrenzing van het verdragsgebied — ik zeg dat er uitdrukkelijk bij — maar even kenschetsend voor de problematiek, ligt Ulan Bator, waar het standbeeld van de bevolking

nietszeggende Lenin al tegen de grond ging en plaats moest maken voor de verering van de grote eigen, bijna mythische woestijnheld die ook wij in Europa zo goed kennen, Djenghis Khan.

Dat is de wereld daar; een wereld die in een complete mid-life crisis verkeert. Waar moeten wij ons daar aan binden? Welke regeringen binden wij en hoe lang bestaan die uit dezelfde mensen? Pas wanneer alle 25 staten tot ratificatie zijn overgegaan — in de Opperste Sovjet wordt inmiddels maar vergaderd en de republieken die echt andere zorgen hebben, doen toch wat onduidelijke, afhoudende of nietszeggende uitspraken — kan het verdrag in werking treden en kan met de uitvoering en toepassing ervan worden begonnen. Mijn fractie wil, ook al heeft zij enige twijfel over de verwezenlijking, toch de hoop uitspreken dat het stadium van volledige ratificatie in ieder geval voor of uiterlijk gelijk met Helsinki bereikt zal worden.

□

De heer **Barendregt** (SGP): Mijnheer de voorzitter! Binnen drie weken na de behandeling in de Tweede Kamer staan de onderhavige wetsvoorstellen thans op de agenda van deze Kamer. De beide kamercommissies hebben afgezien van een schriftelijke voorbereiding en ingestemd met een snelle plenaire behandeling. Dit alles met het oog op de inwerkingtreding van het CSE-verdrag, die bepaald is op 19 november aanstaande. Uit de brief van 23 oktober aan deze Kamer blijkt dat een groot deel van de betrokken landen nog niet zo ver is als ons land. Wij waarderen de voortvarendheid van het kabinet om te bereiken dat ons land in ieder geval binnen de gestelde termijn de parlementaire behandeling kan afhandelen. Dat zijn wij ook wel aan ons zelf verplicht, omdat wij als depositaris van het verdrag zijn aangewezen. "Adeldom verplicht" zou ik hierop van toepassing willen verklaren.

Voorzitter! De Tweede Kamer heeft unaniem haar goedkeuring gehecht aan het verdrag, de gewisselde verklaringen en de uitvoeringsregels. Als ik mij niet vergis — nu ik de sprekers voor mij heb gehoord, denk ik inderdaad dat ik mij niet vergis — zal ook deze Kamer geen barrière opwerpen tegen deze wetsvoorstel-

len. In ieder geval zal onze fractie daaraan niet meedoen. Integendeel, wij willen de voorstellen van harte steunen, omdat het gesloten verdrag de doelstelling heeft, een stap terug te doen op de weg van de bewapeningswedloop die al tientallen jaren tientallen miljarden heeft verslonden.

Thans staan wij op een keerpunt: 22 landen — als ik de heer Van der Werff goed begrepen heb, zijn het er inmiddels zelfs 25 — verbinden zich om hun militaire krijgsmacht terug te brengen van oorlogsterkste naar verdedigingsomvang. Het verdrag beoogt een reductie van de militaire omvang van de vijf conventionele wapencategorieën, omdat de hoogspanning tussen Oost- en West-Europa is afgenomen. De ontbinding van het Warschaupact heeft de dreiging vanuit het oosten dermate verminderd dat een gezamenlijke reductie in Oost en West mogelijk is. Wie vijf jaar geleden zou hebben betoogd dat in 1991 een verdrag met deze inhoud zou kunnen worden gesloten, zou als een profeet die brood eet, zijn bestempeld. De huidige situatie is dan ook niet ontstaan door onze westerse inspanning, noch als gevolg van de inzet van de Oosteuropese machthebbers, maar hier is overduidelijk sprake van een bovenmenselijke ingreep in het wereldgebeuren, die getuigt van Gods almachtige kracht. Wij belijden dan ook in dezen: "Dit werk is door Gods alvermogen, door 's Heren Hand alleen, geschied; het is een wonder in onze ogen, wij het zien het, maar doorgronden het niet."

De mogelijkheden die ons daarvoor worden geboden, dienen we dan ook in dankbaarheid te aanvaarden, en gezamenlijk wegen te zoeken om de opgeschroefde wapenarsenalen te verminderen. De minister van Buitenlandse Zaken heeft in de Tweede Kamer zijn opvatting daarover verwoord, en zelfs gezegd dat we de tijd van de Koude Oorlog achter ons hebben. Dat lijkt ons toch wat te boud gesproken. Er is immers nog geen sprake van een warme vrede, gezien de gespannen verhoudingen tussen de Sovjet-republieken en de situatie in de Baltische staten. Ook in Westeuropes verband is er nog geen situatie van pais en vree. Terecht stelde de minister al snel in het vervolg van zijn betoog: "de situatie van vandaag kan morgen anders zijn, en die kan opnieuw tot

een toeneming van de bewapening leiden."

Het is noodzakelijk dat we ons er blijvend bewust van zijn dat we zowel als individuen als staten leven in een gebroken wereld, waar machtsweldust altijd zal blijven bestaan. Dat betekent dat er te allen tijde een militair potentieel gehandhaafd dient te worden, om militante opwellingen te beteugelen. Wij beschouwen dit verdrag dan ook zeker niet als een eerste stap in de richting van het gebroken gewoontje, waarmee in het verleden door velen werd gezwaaid.

Alvorens de uitvoering van het verdrag ter hand te kunnen nemen, zullen alle betrokken landen tot ratificatie moeten hebben besloten. Uit het overzicht dat deze Kamer bij brief van 23 oktober jl. werd toegezonden, blijkt dat lang niet alle landen inmiddels al zover zijn. Het lijkt daarom niet mogelijk dat alle betrokken staten op de gestelde datum de nodige besluiten zullen hebben genomen. Moeten we daaruit opmaken dat aan een verlenging van die periode niet is te ontkomen? Wanneer wordt hierover nader overleg geopend?

Bij brief van 24 oktober heeft de minister van Buitenlandse Zaken a.i. aan de voorzitter van de Tweede Kamer medegedeeld dat overeenstemming is bereikt tussen partijen die bij het verdrag zijn betrokken over de problematiek met betrekking tot de uitvoering van het verdrag, die is ontstaan als gevolg van de erkenning van de onafhankelijkheid van de Baltische staten. De brief vermeldt, dat het stuk ter inzage is gelegd in de bibliotheek van, naar ik aanneem, de Tweede Kamer. Gezien de laatste mededeling is het wellicht raadzaam dat de inhoud van de overeenkomst van de zijde van het kabinet hier globaal uiteen wordt gezet, zodat ook die samenvatting in de Handelingen van deze Kamer kan worden opgenomen.

Tijdens de behandeling van het verdrag in de Tweede Kamer is terloops aandacht besteed aan het Frans/Duitse initiatief tot de oprichting van een Frans/Duits leger. Persberichten willen ons doen geloven dat dit initiatief geen inbreuk veroorzaakt op de gezamenlijke inzet voor dit verdrag, en ook niet op de rol van de NAVO binnen het Europees veiligheidsbeleid. Gaarne vernemen wij van de bewindslieden, in hoeverre deze berichten juist zijn, en tevens wat de stand van zaken is van

het overleg dat tot een gemeenschappelijk standpunt inzake het Frans/Duitse voorstel moet leiden.

Als gevolg van het onderhavige verdrag zal in vele landen voor vele miljarden aan militair materieel worden vernietigd. Qua aantallen is dit voor ons land vrij ingrijpend. Vanuit de Tweede Kamer is enigszins relativerend gesproken over de militaire waarde die het te vernietigen materieel nog heeft. Het zou betrekking hebben op materieel dat inmiddels sterk verouderd is, en zelfs per ongeluk gevonden zou zijn in opslagplaatsen, en dat eigenlijk al uit de sterkte was afgevoerd. De minister van Defensie is op deze constatering in zijn beantwoording in de Tweede Kamer niet nader ingegaan. Gaarne verzoeken wij de minister hierop alsnog te reageren. Tevens zouden wij willen vernemen of andere verdragspartners dezelfde strategie zullen kiezen om ook veelal sterk verouderd materieel te vernietigen en daarmee de afgesproken reductie te bereiken. Dat zou betekenen dat de uitvoering van het verdrag niet meer zal inhouden dan een grote opruiming van verouderd materieel, terwijl nieuwe wapensystemen worden vervaardigd, die hoewel minder in aantal, meer doeltreffend zijn. Dat zou weer betekenen dat de omvang van de krijgsmacht afneemt, maar het vermogen van de bewapening toeneemt. Naar ik hoop, kan van de zijde van het kabinet worden aangetoond dat onze geuite veronderstellingen onjuist zijn.

De heer **Van der Werff** (VVD): Ik veronderstel dat er in verhouding niet zo verschrikkelijk veel vernietigd zal worden maar dat het meeste gecascadeerd zal worden, dat wil zeggen naar andere landen zal worden doorgeschoven. In dat kader zou de vraagstelling iets breder moeten zijn; welk percentage gaat vernietigd worden en welk percentage gaat waarheen en onder welke condities?

De heer **Barendregt** (SGP): Ik dank de heer Van der Werff voor zijn interruptie. Ik neem aan dat hetgeen hij tegen mij heeft gezegd, zal doorklinken in het kabinet, in de zin dat dit punt gelijk in de beantwoording kan worden meegenomen.

Met de intentie om de wapenwedloop te vertragen, willen wij van harte onze steun aan de wetsvoorstellen

verlenen. Alvorens wij de besluitvorming daartoe straks afronden, stellen wij de reactie van de bewindslieden op prijs. Wij zien die dan ook met belangstelling tegemoet.

□

Minister Van den Broek: Mijnheer de voorzitter! Collega Ter Beek en ik zijn erkentelijk voor de bijdragen die vanuit de Kamer zijn geleverd aan dit debat. Uit die bijdragen komt duidelijk het belang naar voren dat door uw Kamer wordt gehecht aan een spoedige ratificatie en inwerkingtreding van het onderhavige verdrag.

Er is opgemerkt dat dit verdrag een produkt is van een tijdperk van snelle politieke veranderingen. Dat is ongetwijfeld het geval. Het markeert wel degelijk het einde van de Koude Oorlog, althans als je die zo wilt verstaan als een benaming van een tijdperk waarin Oost/West-tenstellingen hebben overheerst en naar buiten toe zichtbaar zijn geweest door de deling van Europa, de Berlijnse muur, en de politiek-ideologische tegenstellingen tussen Oost en West. Dat wil niet zeggen dat wij daarmee nu in Europa op een stabiele situatie kunnen rekenen. Er zijn redenen genoeg om daaraan te twijfelen. De instabiliteit en de nieuwe situatie hebben in zekere zin invloed op dit verdrag.

Men zou zo ver kunnen gaan met te vragen in hoeverre de nieuwe politiek-militaire situatie in Europa dit verdrag nog dezelfde waarde doet behouden als wij beoogden op het moment van de voorbereiding en zelfs de afsluiting van dit verdrag. Toch denk ik dat wij het met uw Kamer eens kunnen zijn dat de totstandkoming van dit verdrag nog wel degelijk zin heeft en, meer dan dat, een groot belang vertegenwoordigt.

Het eerste element van belang is het aantal wapensystemen waaraan een bovengrens wordt gesteld. Dat is zodanig gebeurd dat ze de mogelijkheid van een grootscheepse verrassingsaanval zeker in het huidige politieke klimaat uitsluiten. Ook als de situatie verslechtert, zal het jaren duren voordat weer volgens de naoorlogse klassieke Oost/West-patronen de massale verrassingsaanval uit het Oosten kan worden uitgevoerd. Niemand anticipeert daar echter op.

Een tweede element van belang bij

de afsluiting van dit verdrag is, dat de tussen de Oosteuropese landen onderling afgesproken maximale niveaus worden vastgelegd. Die afspraken zijn overigens destijds met de nodige moeite tussen deze landen en de Sovjet-Unie tot stand gekomen. Van belang is ook dat de zogenaamde toereikendheidsregel een kenmerk van het verdrag is. Daarin wordt gesteld dat geen enkel land meer dan ongeveer een derde van de totale bewapening van de in de vijf genoemde categorieën bedoelde wapens in het toepassingsgebied mag hebben. Dat is een extra veiligheidselement. Daarnaast creëert dit verdrag sowieso voor alle partijen ten opzichte van elkaar een veel grotere openheid ten aanzien van militaire opbouw en militaire structuur dan voorheen.

Een derde element van belang wordt ongetwijfeld gevormd door de ontwikkelingen in de Sovjet-Unie. Door alle sprekers is daarop gewezen. Wij moeten toegeven dat wij op dat punt nogal in onzekerheid verkeren. De situatie is er de afgelopen weken niet duidelijker op geworden, vooral als het gaat om de vraag hoe de machtsverhouding tussen de unie en diverse republieken zich zal ontwikkelen. Daarover is op dit moment niet veel met zekerheid te melden. In de afgelopen maanden is in het bondgenootschappelijk besluitvormingsproces en -overleg uitgegaan van de veronderstelling dat het verdrag in werking treedt op het moment dat de verhoudingen binnen de Sovjet-Unie zouden zijn uitgekristalliseerd. Men ging er toen van uit dat de unie competent zou zijn voor de ratificatie van het verdrag. Intussen worden wij met de situatie geconfronteerd dat de republiek Oekraïne en een viertal andere republieken niet formeel deelnemen aan de beraadslagingen van de Opperste Sovjet. De conclusie lijkt gerechtvaardigd dat adequate ratificatie van het verdrag door de voormalige Sovjet-Unie op zijn minst onzekerder is geworden. In ieder geval denk ik dat wij ervan uit moeten gaan dat algehele ratificatie in de Sovjet-Unie aanzienlijk meer tijd in beslag zal nemen dan aanvankelijk werd verwacht. Met de heer Van der Werff spreek ik de hoop uit dat een en ander zijn beslag zal hebben gekregen voor de vervolgsconferentie in Helsinki medio volgend jaar.

Voorzitter! In hoeverre moeten wij

uit die onzekerheid consequenties trekken voor ons eigen proces van ratificatie? Wij hebben het gevoel dat wij aan onze opstelling niets zouden moeten veranderen. Uit volkenrechtelijk oogpunt is er momenteel geen aanleiding tot verdragswijziging over te gaan, nog daar gelaten tot welke moeizame heronderhandelingen dit kan leiden. Uiteraard is het niet uitgesloten dat het verdrag na inwerkingtreding aangepast moet worden aan de alsdan ontstane situatie. Overigens, ook in het informele overleg tussen bondgenoten wordt de vraag opgeworpen of het verdrag wel volledig zal kunnen worden geïmplementeerd. In de huidige onzekere situatie — ik kom daarmee zijdelings op de rol van de depositaris — is het van het grootst mogelijke belang om in onze bilaterale contacten en ook in uitspraken, bijvoorbeeld op de komende NAVO-top, de Sovjet-Unie en de individuele republieken opnieuw op te roepen om al datgene te doen wat noodzakelijk is om een effectieve controle op het nucleaire arsenaal op het grondgebied van de Sovjet-Unie en haar republieken te verzekeren. Daarnaast moet ook een oproep worden gedaan om de bepalingen van het nonproliferatieverdrag volledig in acht te blijven nemen en niet in de laatste plaats om de toezeggingen na te komen die zijn gedaan op het gebied van naleving van wapenbeheersingsovereenkomsten, meer in het bijzonder die van de CFE die vandaag aan de orde is. Wij hebben geen enkele aanleiding om noch de Sovjet-Unie zelf, noch de regering van enige van de republieken op dit punt te verdenken van de wil om zich aan de gevolgen van het CFE-verdrag als zodanig te onttrekken. Dat neemt niet weg — dat is in deze Kamer ook opgemerkt — dat een element van onzekerheid toch blijft bestaan zolang niet zeker is dat de betrokkenen zich daadwerkelijk houden aan een goede uitvoering van dat verdrag en daarvoor dan ook de nodige bindende afspraken zijn gemaakt.

Ten aanzien van de Baltische staten — intussen onafhankelijk geworden en ook als zodanig internationaal erkend — is de situatie in die zin verduidelijkt, dat de Sovjet-Unie heeft uitgesproken zich te binden aan de stellingname dat het Sovjet-materieel dat in de onafhankelijke Baltische staten ligt opgeslagen onder het bereik van de

CFE-overeenkomst zal blijven vallen. Die verplichting is ook in de zogenaamde gemeenschappelijke overleggroep, de Joint Consultative Group, onlangs in aanwezigheid van alle 22 deelnemende landen opgenomen en als zodanig — laat ik het in mijn eigen woorden zeggen — bekrachtigd. Dat heeft dus ook een volkenrechtelijke binding en betekenis gekregen.

Deze verbintenis van de Sovjet-Unie moet vervolgens nog uitvoerbaar worden gemaakt door afspraken tussen enerzijds de Sovjet-Unie en de Baltische staten anderzijds en ook de verificatie en de inspectie die onder het verdrag zijn voorzien, moeten daadwerkelijk door de Baltische staten op haar grondgebied worden toegestaan ten aanzien van dit Sovjet-materieel. De Sovjets verplichten zich dus dat zij de beperkingen van hun materieel ook buiten de huidige Sovjet-Unie — lees in dit geval: de Baltische staten — aanvaarden en nog steeds geldig achten, in weerwil van de veranderde politieke situatie, maar tegelijkertijd dient de afspraak te worden gemaakt tussen de Baltische Staten en de Sovjet-Unie dat ook de inspecties en de verificatie op het gebied van de onafhankelijke Baltische Staten kunnen plaatsvinden. Het is natuurlijk van het grootst mogelijke belang voor de Baltische staten zelve dat zij hieraan meewerken. Aan de tegemoetkomendheid van de kant van de Baltische staten hoeft naar mijn mening niet te worden getwijfeld, omdat het in het belang van die staten zelf is dat de afgesproken verminderingen ook waar zij het Sovjet-materieel in de Baltische staten betreffen, worden doorgevoerd.

Mevrouw **Tiesinga-Autsema** (D66): Voorzitter! Ik heb nog niet de tekst gelezen van stuk nr. 8 van wetsvoorstel 22223, want die had ik niet. Mag ik de woorden van de minister in relatie tot hetgeen zojuist is gewisseld over het aantal verdragspartners van 22 of 25 zo uitleggen, dat op basis van stuk nr. 8 weliswaar het grondgebied van de Baltische staten geen deel uitmaakt van hetgeen nu in het verdrag wordt besloten, maar dat het materieel van 25 landen, in ogenschouw nemend waar dat staat, wel onder het verdrag valt?

Minister **Van den Broek**: Ik dacht

niet het materieel van de Baltische staten zelf.

Mevrouw **Tiesinga-Autsema** (D66): Nee, ik bedoel het Sovjet-materieel.

Minister **Van den Broek**: Het is een kunstmatig toepassingsgebied, zo zou je kunnen zeggen.

Mevrouw **Tiesinga-Autsema** (D66): Op dat punt moet er nog een overeenkomst worden gesloten tussen de Sovjet-Unie en de Baltische staten ten aanzien waarvan de minister meedeelt dat de Baltische staten daarin alleen maar voordeel zullen zien. Willen zij volledige verdragspartners zijn van het CSE-verdrag, dan zullen de Baltische staten daartoe alsnog moeten toetreden.

Minister **Van den Broek**: Het is precies zoals mevrouw Tiesinga zegt. Dat zou eventueel ook kunnen gelden ingeval republieken van de Sovjet-Unie niet alleen hun onafhankelijkheid proclameren, maar straks ook internationaal worden erkend. Dit lijkt mij bijvoorbeeld voor de hand te liggen bij de Oekraïne, waar op 1 december een referendum over de onafhankelijkheid is voorzien en die zich op dit moment politiek en economisch al redelijk onafhankelijk van de unie opstelt. In de contacten met een republiek als de Oekraïne moet duidelijk worden gemaakt dat bij de invulling van de betrekkingen die de westelijke partners in de toekomst met die republiek wensen te onderhouden, wel degelijk ook de wijze waarop de Oekraïne met de verplichtingen uit het CSE-verdrag omgaat, van invloed kan zijn. Tot dusver hebben praktisch alle republieken doen weten, bereid te zijn in hun bijzondere situatie mee te werken aan een richtige uitvoering van dat verdrag. Dat is de situatie op dit moment.

Ik heb al geprobeerd aan te geven dat de ontwikkelingen zeer snel gaan. Men weet niet welke nieuwe regeringen er in de republieken kunnen aantreden. Men weet ook niet wat men zich tenslotte voorstelt bij de besluiten over een mogelijke eigen defensie, als diverse republieken onafhankelijk worden. Kortom, er zijn volop onzekerheden. Het beste wat wij kunnen doen, is in contact met de huidige leiders nog eens heel duidelijk maken hoezeer wij het van belang achten dat de republieken elk

op haar eigen manier, al of niet in het verband van de unie, de richtige naleving van datgene wat wij menen dat ook een verbintenis aan hun adres is, zo goed mogelijk verzekeren.

Ik weet niet of collega Ter Beek een aantekening over de verificatie van "Open Skies" heeft gemaakt. In aanvulling op datgene wat ik daarover in de Tweede Kamer heb opgemerkt, kan ik zeggen dat het ernaar uitziet dat de "Open Skies"-overeenkomst daadwerkelijk tot stand zal komen. Als ik mij niet vergis, is er vandaag een overlegronde in Wenen. Aanwijzingen waren dat men zich van Sovjet-zijde tegemoetkomend zal opstellen. Het ziet er dus naar uit dat de "Open Skies"-overeenkomst tot stand zal komen. Het wordt een heel belangrijk verificatie-element van het verdrag, omdat de westelijke bondgenoten van de "Open Skies"-regeling voor verificatie altijd een integrerend onderdeel hebben willen maken van het CSE-verdrag. Mocht het afsluiten van een dergelijke overeenkomst onverhoopt niet tijdig lukken, dan betekent het dat er aparte afspraken moeten worden gemaakt ter zake van luchtinspecties en dergelijke binnen het toepassingsgebied. Nogmaals, het ziet er op dit moment redelijk gunstig uit.

Wat betreft de ratificatie heb ik al gewezen op de situatie in de Sovjet-Unie. Wij verwachten geen ratificatie op korte termijn. Nederland zal waarschijnlijk het vierde of vijfde van de 22 landen zijn die voor 9 november zullen hebben geratificeerd, samen met Tsjecho-Slowakije, dat intussen al heeft gedeponereerd, Hongarije, dat op het punt staat om dat te doen, en België, dat dit eveneens voor 9 november denkt te doen. Dat impliceert dat de voorlopige voorziening van het Protocol van voorlopige toepassing zal moeten worden verlengd. Wij verwachten daarover geen problemen bij de 22 deelnemende landen. Geen van hen heeft bij wijze van spreken te kennen gegeven nu al van het verdrag af te willen.

Mevrouw Tiesinga heeft ook gesproken over post-Helsinki. Met betrekking tot conflictvoorkoming en -beheersing kan ik het volgende zeggen. De hele discussie over de toekomstige Europese veiligheidsarchitectuur is natuurlijk volop in gang. De heer Barendregt heeft gewezen op de Frans/Duitse plannen ten

aanzien van een Europese identiteit op het gebied van defensie. Die plannen zijn volop in discussie; daarover zal waarschijnlijk pas meer helderheid bestaan tegen de tijd dat de top in Maastricht plaatsvindt. De voorstellen worden zowel in het kader van de intergouvernementele conferentie als in het kader van de Westeuropese Unie besproken. Ook bij de NAVO-top die deze week plaatsvindt, zullen zij aan de orde komen. Daarnaast hebben wij natuurlijk de discussie binnen het kader van de CVSE. Op dit moment spannen velerlei landen zich in om te proberen, instellingen te creëren die met name voor crisisbeheersing en -voorkoming de nodige politieke ondersteuning en politieke bijdrage aan alle deelnemende staten kunnen geven.

Wat dat betreft, zitten wij dus heel duidelijk in een overgangstermijn. Ik wil de Kamer in ieder geval niet onthouden dat collega Ter Beek en ik telkenmale opnieuw worden getroffen hoezeer de onlangs vrij geworden landen in Centraal- en Oost-Europa richting NAVO kijken wanneer het gaat om een verzekeringspolis voor de stabiliteit in Europa. Het is een opmerkelijke gewaarwording om juist uit de kring van die landen dit zo zeer onderstreept te krijgen. Daarbij komt van die landen telkens de opmerking dat vooral de trans-Atlantische band in stand moet worden gehouden. Het is een overtuigd Atlanticus die dit zegt, maar het is op zichzelf nooit weg om te constateren dat wij er, wat dat betreft, intussen heel wat bondgenoten bij hebben gekregen.

Mevrouw Tiesinga weet dat het vervolg van de wapenbeheersing, CSE-IA, zich in allereerste instantie zal richten op de personeelsreducties. De Nederlandse regering heeft zich ook altijd op het standpunt gesteld dat, wanneer die wapenbeheersingsonderhandelingen eenmaal het kader van de 22 zijn ontstegen en dus eigenlijk helemaal in CVSE-verband worden behandeld, verder moet worden nagegaan in hoeverre het dan mogelijk zal zijn om niet alleen tot verdergaande reducties maar ook tot de vaststelling van nieuwe, lagere plafonds te komen. In veel landen zijn immers reducties voorzien die lager zijn dan de bovengrenzen die in het huidige CSE-verdrag in feite zijn opgenomen. Die zouden wij dan ook eigenlijk het liefst maar geformaliseerd zien. Dat is ook een onderdeel

van onze verdere discussies in het post-Helsinki-kader.

Mijnheer de voorzitter! Ik dank mevrouw Tiesinga voor het overbrengen van enkele boodschappen van collega Hurd, die ik vanmorgen even heb mogen spreken. Het feit dat ik zijn lezing niet kon bijwonen, heeft het hem waarschijnlijk gemakkelijker gemaakt om zich vrij moedig over mij uit te spreken.

Minister **Ter Beek**: Mijnheer de voorzitter! Ook ik spreek waardering en erkentelijkheid uit voor de woorden die hier hedenmiddag zijn gesproken. Vanaf deze plek wil ik mevrouw Baarveld graag van harte beterschap wensen. Ik hoop dat zij haar werkzaamheden spoedig kan hervatten. Een bijkomend gevolg van haar fysieke ongemak is dat wij vandaag de inbreng van de PvdA-fractie hebben moeten missen. Dat raakt mij ook zelf buitengewoon.

Ik wil graag enkele opmerkingen maken en tegelijkertijd een aantal concrete vragen in mijn richting beantwoorden over de gevolgen van het CSE-verdrag voor de Nederlandse krijgsmacht. De uitwerking van de reducties in aantallen per wapencategorie is terug te vinden in de Defensienota. Deze aantallen zijn tot stand gekomen in bondgenootschappelijk overleg, waarbij de quota over de landen van de westelijke groep zijn verdeeld. Ik merk hierbij op dat het Nederlandse plafond van 69 bewapende helikopters voldoende ruimte biedt om de plannen voor de luchtmobiele brigade te verwezenlijken. Daarbij heb ik goede nota genomen van de woorden die mevrouw Tiesinga in dit verband sprak. Ik heb nogmaals kennis genomen van de opvatting van de fractie van D66, dat zij de nodige reserves heeft bij de invoering van bewapende helikopters. Ik neem aan dat mevrouw Tiesinga het met mij eens is dat het in dit stadium van dat debat beter is om het bij een kennisname te laten en ik hoop dat zij op haar beurt van mijn woorden wil kennis nemen. Ik ben in ieder geval nog lang niet afgebracht van mijn voornemen om over te gaan tot vorming van een luchtmobiele brigade, inclusief de helikopters.

Mijnheer de voorzitter! Het veiligheidsklimaat in Europa maakt het mogelijk om verder te reduceren dan het CSE-verdrag voorschrijft.

Naar mijn mening is dat ook een goede zaak. In de plannen voor de herstructurering van onze krijgsmacht zijn voor bepaalde categorieën materieel dan ook aantallen vastgesteld die lager zijn dan de CSE-plafonds. Ik merk hierbij overigens onmiddellijk op, dat Nederland bepaald niet het enige land is dat onder de CSE-plafonds duikt.

Nadat het verdrag in werking is getreden zijn er twee manieren waarop reducties kunnen plaatsvinden, namelijk "cascading", ofwel overdracht aan bondgenoten — de heer Van der Werff noemde dat in goed Nederlands al cascaderen — en vernietiging. De heer Barendregt vroeg of het hierbij louter gaat om verouderd materieel. Die vraag was reeds aan de overzijde gesteld, maar wellicht was er niet of onvoldoende op geantwoord. Het antwoord op deze vraag is ontkennend, want het overgrote deel van het Nederlandse deel — met name dat wat in aanmerking komt voor "cascading" — wordt daadwerkelijk door operationele eenheden van de Koninklijke landmacht gebruikt. Slechts een klein deel daarvan bevindt zich in de zogenaamde MOB-complexen. Tot veertig maanden na inwerkingtreding van het CSE-verdrag hebben landen de mogelijkheid om aan hun reductieverplichtingen te voldoen door materieel aan bondgenoten over te dragen. Het overleg hierover binnen de NAVO is nog niet afgerond. Tot nu toe is afgesproken dat Nederland aan Griekenland 170 Leopards-1 verbeterd zal overdragen. Aan Portugal zullen 104 M-113 pantsergevechtsvoertuigen en 24 YP-408 pantsergevechtsvoertuigen worden overgedragen. Met deze "cascading" nemen beide landen de corresponderende reductieverplichting over. Er is niet naar gevraagd, maar in de Nederlandse volksvertegenwoordiging is het altijd raadzaam om direct over het geld te spreken. Daarom ga ik er maar even op in. Voor het over te dragen materieel zal Nederland geen financiële vergoeding ontvangen. De kosten van het operationeel maken ervan — het moet voldoen aan de NAVO-norm, de minimum standard of operation — en die van het transport van Nederland naar Griekenland en Portugal worden gefinancierd uit het NAVO-infrastructuurfonds. Omdat nog niet bekend is, hoeveel materieel Nederland zal overdragen — ik zei het zoëven al, het overleg hierover in

de NAVO is nog niet afgerond — is dus ook nog niet bekend, hoeveel materieel Nederland zal vernietigen.

Nu heeft mevrouw Tiesinga gevraagd naar de methode van vernietiging en zij heeft er de nadruk op gelegd, dat vernietiging op een milieuvriendelijke wijze zou moeten geschieden. Ik denk dat ik haar kan geruststellen; de vernietigingsmethode die Nederland heeft gekozen, is versnijden. Dat is een methode die onder controle gehouden kan worden, in tegenstelling tot bijvoorbeeld vernietiging door middel van explosies. Ik durf dus te zeggen dat de gekozen methode zowel milieuvriendelijk als efficiënt is. Ook hierbij geldt dat zolang de omvang van de overdracht van materieel nog onbekend is, de totale kosten van vernietiging nog niet berekend kunnen worden. Maar om toch een indruk te geven: de kosten van het versnijden van een tank worden geschat op f 40.000. Over de prijzen van vernietiging van pantsergevechtsvoertuigen en artilleriestukken is op dit moment nog niets te zeggen, want door de variëteit van typen zullen de kosten per stuk nogal uiteenlopen. Het gaat namelijk om mortieren uit de jaren vijftig en om moderner materieel.

De heer **Tummers** (PvdA): Voorzitter, met het versnijden is het proces van vernietiging natuurlijk nog niet afgelopen, dus dan is er ook nog geen oordeel te vellen over het milieuvriendelijke karakter ervan. Wat gebeurt er na het versnijden?

Minister **Ter Beek**: Na het versnijden zullen de stukken bijeengeraapt worden en ze zullen zo mogelijk voor recycling geschikt worden gemaakt. De heer Tummers moet niet denken dat wij daarna een hoop schroot op een stille plek dumpen, dat is duidelijk niet de bedoeling.

Mijnheer de voorzitter! Tot slot nog een opmerking over de verificatie; collega Van den Broek heeft daar ook al een paar opmerkingen over gemaakt. Het fijnmazige verificatieregime lijkt te duiden op een groot wantrouwen tussen de verdragspartijen, maar het is niet louter een middel tot controle op de naleving van gemaakte afspraken, het vormt tevens een bijdrage aan de openheid, de helderheid in de militaire verhoudingen tussen de betrokken landen. Als zodanig fungeert het CSE-verdrag ook als een vertrouwenwekken-

de maatregel, die het risico van een militaire confrontatie verkleint.

□

De heer **Van der Werff** (VVD): Voorzitter! Bijzondere dank voor de uitvoerige beantwoording.

Ik ben het er volstrekt mee eens dat verificatie de onderlinge verstandhouding zeer positief kan beïnvloeden, zoals het sluiten van een dergelijk verdrag natuurlijk op zichzelf al een band aanbrengt die daarvoor nog niet bestond. In eerste aanleg heb ik hierover een vraag gesteld. Als je verificatie pleegt via inspectie te land of via "Open Skies", waarbij overigens over het overvliegrecht, de reikwijdte en de frequentie niet altijd even gemakkelijk overeenstemming te bereiken is, dan zullen de verkregen gegevens in mijn opinie in een gezamenlijke databank moeten worden opgenomen, omdat anders niemand iets kan beoordelen. Men kan bepaalde zaken immers alleen beoordelen als ze bijeengebracht zijn. Hoe zal dat worden gedaan? Wie kanaliseert dat? Zal het gaan om een voor alle staten toegankelijke databank? Is het een bank waar een ieder naar wens uit kan putten en kan men ook zelf conclusies uit zijn bevindingen trekken? Of heeft de depositaris de verantwoordelijkheid daarvoor? Dat was mijn vraag in eerste aanleg.

De minister van Defensie heeft gezegd dat het over te dragen materieel grotendeels goed bruikbaar materieel in gebruik betreft. Zelfs daarbij wordt mijns inziens nog wel eens gekannibaliseerd, een uitdrukking die ik wel vaker gebruikt heb. Dus zeker bij bijvoorbeeld de Leo I's worden van tijd tot tijd onderdelen uitgewisseld. Terecht heeft de minister gezegd dat dit materieel voor een deel toch nog gebruiksklaar gemaakt moet worden.

Bij een andere gelegenheid ga ik nader in op onder andere bewapende heli's.

Het zal wel duidelijk zijn dat de atlanticus Van den Broek een gewillig oor vindt bij de VVD voor het nieuwe argument dat hij heeft ingebracht. Dit is dat de NAVO gezien wordt als basis voor stabiliteit in Oost-Europa, ook voor de toekomst. Dit is ook wat onze houding betreft, bepalend voor andere voorstellen, gedaan in verschillend verband, zoals de WEU.

□

Minister **Van den Broek**: Voorzitter! Mijn excuses aan het adres van de heer Van der Werff voor het feit dat ik in eerste termijn vergeten ben in te gaan op zijn meer specifieke vragen over verificatie. Tijdens de ronde van verkennende besprekingen in september over "Open Skies" is de Sovjet-Unie akkoord gegaan met de uitwisseling van de grove data, de raw data, dus in ruwe vorm, in plaats van de processed data. Daarbij is het de bedoeling dat de inspecterende staat het gemaakte materiaal over de inspectie in onbewerkte vorm ter beschikking stelt aan de ontvangende, de overvlogen staat.

Er zijn geen nadere afspraken gemaakt over uitwisseling tussen de diverse verdragspartijen. Maar als het om de NAVO-bondgenoten gaat, zal er ongetwijfeld sprake zijn van uitwisseling van gegevens. Het is allereerst van belang dat degene die de inspectie uitvoert, zijn bevindingen ook aan de geïnspecteerde ter beschikking stelt. Dat karakteriseert iets de inhoud van het verdrag en de basis waarop wordt geïnspecteerd.

De beraadslaging wordt gesloten.

De wetsvoorstellen worden zonder stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van:
- **het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op de studiefinanciering in verband met de ziektekostenverzekering (Heroriëntering studiefinanciering VI) (22220).**

De beraadslaging wordt geopend.

De **voorzitter**: Ik geef het woord aan mevrouw Soetenhorst-de Savornin Lohman, die haar maidenspeech zal uitspreken.

□

Mevrouw **Soetenhorst-de Savornin Lohman** (D66): Mijnheer de voorzitter, mijnheer de minister, dames en heren. Het is voor mij een bijzonder groot genoegen om voor het eerst in deze functie met deze minister te mogen debatteren. Aan de periode dat wij collega's waren op het CPB heb ik goede herinneringen behouden.

Doordat dit wetsvoorstel door de

Tweede Kamer kamerbreed is aanvaard en ook in dit huis nog nauwelijks kritiek heeft ondervonden, zal men wellicht denken, dat dit voor mij de reden is om deze gebeurtenis aan te grijpen voor mijn maiden-speech. Maar zo simpel ligt het niet. Niets is minder waar. Ik heb in het voorlopig verslag een aantal bezwaren naar voren gebracht en deze bezwaren worden gedeeld door mijn fractiegenoten.

Wellicht denkt u, mijnheer de minister, dat het de ijver van de beginner is die aanzet tot kritiek. Dat moge zo zijn, mijnheer de voorzitter, maar een frisse blik kan de spelers van een ondoorzichtig spel dwingen om zich eens af te vragen waar zij mee bezig zijn. Dat geldt te meer nu dit spel zich niet op een hoekje van het veld afspeelt. Niet alleen de commissieleden van wetenschapsbeleid nemen hieraan deel, maar het omvat ook het terrein van volksgezondheid, economische zaken, financiën en defensie. Kortom, de hele bandbreedte van het regeringsbeleid. U bent een moedig man, dat u dit in uw eentje durft te verdedigen. Des te meer reden om precies te kijken waar het om gaat. Is het toeval, dat mijn collega Veling en ik kritische kanttekeningen hebben geplaatst, terwijl wij beide zitting hebben in de commissie gezondheidszorg?

Maar goed, het betreft de uitwerking van de belofte uit het regeerakkoord om tot een collectieve ziekteverzekering voor studenten te komen, passend in het stelsel van de wijziging van de gezondheidszorg. Dit doel nu wordt niet door deze regeling bereikt. Voor verschillende groepen studenten blijven verschillende regelingen gelden. Alleen de groep WSF-studenten die particulier verzekerd zijn, krijgen de mogelijkheid om zich tegen een jaarlijks vast te stellen relatief lage premie te verzekeren. De WSF-studenten met een aanvullende financiering krijgen daarvoor compensatie in de basisbeurs. In feite is dit wetsvoorstel het gevolg van ingrepen in de gezondheidszorg, waardoor u als minister van Onderwijs telkens voor onaangename verrassingen komt te staan. De omslagpremie op grond van de WTZ was in 1990 nog f 75 maar in 1992 al f 400. De MOOZ-omslag bedraagt thans f 40,80 en de nominale premie AWBZ bedraagt f 108. Dat maakt het ziektekostengedeelte uit de studiebeurs steeds duurder. De minister

wordt door dit wetsvoorstel daarvan bevrijd.

Maar wat staat daar tegenover? Alle studenten kunnen zich nu voor een vast bedrag per jaar — f 700 — verzekeren bij particuliere verzekeraars, die hen moeten accepteren. Op dit moment kan een student zich zelfs voor een bedrag van f 500 met een zeker eigen risico op deze markt bewegen. Maar dat zal niet meer lukken met de genoemde omslagpremies. Deze omslagen moeten particulier verzekerden betalen uit solidariteit met vooral oudere medeburgers. Het bedrag dat na aftrek overblijft, is te weinig voor een kostendekkende verzekering, zelfs voor een doorgaans gezonde groep. Als de verzekeraars het niet redden — want de premies stijgen maar — mag er weer een omslag plaatsvinden. Daarvoor wordt de WTZ opengebroken voor studenten en de eventueel te heffen omslag zal door de particulier verzekerde betaald moeten worden. Er is nog net bedacht dat de studenten zelf daarvan weer uitgezonderd worden.

Dus wat gebeurt er nu? Laat ik het in een parabel vatten. Een land kent twee bronnen; één bron van sterke schouders en een bron van de zwakke schouders (de fondsverzekerden). Maar bij de bron van de sterke schouders (de particulier verzekerden) zijn ook zwakke schouders (de studenten) aangesloten. Zij hebben maar één emmertje water nodig en daarom kan dat makkelijk. Nu besluiten de bronbeheerders echter dat de sterke schouders een emmertje water extra moeten scheppen, bestemd voor de andere bron. Logisch zou zijn, de zwakke schouders onder die sterke schouders nu ook naar die andere bron te verwijzen. In plaats daarvan worden zij echter verplicht, ook een extra emmertje te scheppen. Dat lukt niet en zij hollen nu naar hun ruif O en W. Daar zegt de ruifbeheerder: ik zal een aantal van jullie (die ik toch al help) helpen en een stukje van het extra emmertje vullen. De rest moet je maar vragen bij de sterke schouders, dus schep maar uit die bron. Overigens zijn wij bezig die twee bronnen samen te voegen en hoe het er dan uit gaat zien, dat weten wij nog niet precies.

Mijnheer de minister! Gesteld voor de opgave, het voorstel zo eenvoudig mogelijk weer te geven, had ik de keuze tussen het marktmodel of de parabel uit de sfeer van de Bijbel. Ik

had liever een sociaal-democratisch model in dit debat gebruikt, dat kon ik echter niet vinden. Dat is echter meer de zorg van de minister dan de onze. Onze zorg betreft het signaleren van een sluipend proces dat het wetgevingsinstrument ondoorzichtig maakt. Laat ik voorstellen, dat wij het eens zijn met de uitkomst. Wij vinden het goed dat er een betaalbare verzekering komt voor de studenten. Wij hebben echter ernstige bezwaren tegen de manier waarop dit gepresenteerd is. Er is een haastige behandeling geweest in de Tweede Kamer. Daarover is ook flink geklaagd. De ambtelijke voorbereiding daarentegen heeft enkele jaren in beslag genomen. Dat heeft echter niet geresulteerd in een heldere memorie van toelichting. Wij zagen ons derhalve genoodzaakt, de minister nog eens te vragen wat nu eigenlijk de doelstellingen waren. Er waren er namelijk zoveel opgevoerd. Het blijkt dat die vraag nog niet zo gek was. De minister verwijst in zijn antwoord naar het nader voorlopig verslag uitgebracht aan de Tweede Kamer. Wat staat daar te lezen? Juist, het zijn vooral budgettaire redenen geweest die tot dit voorstel noopten. In de memorie van toelichting wordt vooral geschermd met het aantal onverzekerde studenten dat volgens signalen onrustbarend zou toenemen. Om hoeveel studenten gaat het nu, zo hebben wij gevraagd. Het antwoord van de minister was, dat wij dit kunnen lezen in de Maandstatistiek gezondheidszorg nr. 9/10. In die statistiek wordt echter gezegd, dat harde kwantitatieve gegevens ontbreken. Onze vraag was echter: hoe groot is het aantal studenten met zwaar medische risico's dat zich niet verzekert en waarvoor de onwaarschijnlijk hoge premie van f 2024, exclusief de omslagen, in de memorie van toelichting wordt vermeld. Als wij het goed begrijpen, draait alles om deze groep. Het antwoord op deze vraag kon ik vinden in de memorie van antwoord bij het wetsvoorstel stelselherziening fase 2 (nr. 21592, bladzijde 115) en wel in een geheel ander verband, namelijk ter geruststelling van een mogelijk te lage inschatting van de omslagpremie van f 12,50. Daar lezen wij het volgende: "Voorts mag worden aangenomen dat de echt slechte risico's onder de groep van particulier verzekerde studenten nu al een WTZ-standaardverzekering

hebben waarvan de tekorten onder de huidige omslagregeling verevend worden." Daarin is dus eigenlijk al voorzien. Ik blijf echter met een vraag zitten.

Het kost tijd en inspanning om er achter te komen, waar het om draait in de voorgestelde regeling. Het is misschien wat vreemd, doch een senator is wat verbaasd als hij de gegevens moet putten uit een brief van de Vereniging contactgroep personeelsfondsen ziektekosten. Daarin staat het allemaal precies op een rijtje. Nu heeft de minister bij zijn verdediging van dit wetsvoorstel in de Tweede Kamer erop gewezen, dat deze koepel slechts 2% van de particulier verzekerden vertegenwoordigt en dat van de zijde van het KLOZ dat 85% van de verzekerden vertegenwoordigt, geen negatieve geluiden waren vernomen. Dat blijkt echter een te rooskleurig beeld, gezien de brief van het KLOZ van 11 oktober. Naar ik aanneem, zal mijn collega Veling daarop verder ingaan. Ik heb naar mijn mening voldoende blijik gegeven van onze zorgen. Alleen wijs ik nog op de onvoorspelbaarheid van de financiële gevolgen. Daarover heeft de Raad van State zich geuit en staat ook iets in de brief van de Verzekeringskamer. Wat gebeurt er als de stelselherziening niet door-gaat? De minister heeft in verband met het gat in de begroting van zijn collega Simons de toezegging gekregen dat drie jaar lang de rijksbijdrage aan de AWBZ met 10% wordt verminderd. Daarvan kan hij dan profiteren. Er is ook sprake van overlapping in de compensatie bij les- en collegelden. Maar dat houdt in 1993 op. Hoe moet het dan verder? Wat gaat er gebeuren als de vergoeding voor huisartsen- en farmaceutische hulp niet wordt overgeheveld? De kosten voor studenten zullen toch voornamelijk het gevolg zijn van sportblessures en het gebruik van de pil. Hoe zit het dan met de berekening van het bedrag van f 700? Is die niet weer te optimistisch?

De **voorzitter**: Mevrouw Soetenhorst, graag complimenteer ik u als eerste met deze maidenspeech. Eén ding: door het dualisme in ons staatsbestel is onder andere de combinatie van voorzitterschap en ministerschap niet mogelijk. U kunt zich dus niet tegelijkertijd tot voorzitter én minister wenden. Dit leidt overigens wel tot het betreu-

renswaardige feit dat wij ook niet samen op het SCP hebben kunnen werken.

De heer **De Boer** (Groen Links): Voorzitter! Als tweede wens ook ik mevrouw Soetenhorst geluk.

Bij de behandeling van de vorige wetsontwerpen in het kader van de studiefinanciering heeft de fractie van Groen Links zich over die wetsontwerpen zeer kritisch uitgelaten. Wat ons betreft, heeft de minister het vandaag iets gemakkelijker. Wij zijn nog wel kritisch, maar wat minder erg dan de vorige keren.

Mij moet wel van het hart dat het nu voor ons liggende wetsontwerp niet uitmunt in doorzichtigheid. Zoals mevrouw Soetenhorst ook zei, kost het vrij veel moeite voordat je de kwintessens ervan precies kent. Het ware wenselijk dat de wetsontwerpen zelf helder zijn, zodat de gewone burger ze ook kan begrijpen. Dat is in mijn ogen bij dit wetsontwerp niet het geval.

Ik ben het eens met enkele kritische kanttekeningen van mevrouw Soetenhorst en zal die niet opnieuw maken. Weliswaar wordt met dit ontwerp niet bereikt dat er sprake zal zijn van één ziektekostenverzekering voor studerende. Dat zouden wij wel graag zien, want dit was ons uitgangspunt. Het voorstel is als een tussenstap op weg naar één zorgverzekering voor de fractie van Groen Links aanvaardbaar. Ik wil niet ingaan op de suggestie van mevrouw Soetenhorst en nu meteen bespiegelingen houden voor het geval de herziening van het ziektekostenstelsel niet doorgaat. Totdat het tegendeel blijkt, ga ik ervan uit dat de desbetreffende wetsontwerpen wel het Staatsblad halen. Het lijkt mij te ver gaan om nu al allerlei varianten te maken rondom deze kwestie en er van uit te gaan dat de herziening onverhoopt niet door kan gaan.

Over twee punten wil ik de minister nog iets vragen. Uit de voor ons liggende teksten blijkt niet helemaal of het recht op de WTZ-verzekering wegens studieonderbreking als gevolg van ziekte nu ook geldt ingeval van familieomstandigheden. Op pagina 9 van de nota naar aanleiding van het verslag van de Tweede Kamer, schrijft de minister dat op het punt van de studieonderbreking wegens bijzondere familieomstandigheden in zijn visie het

antwoord geldt dat hij geeft voor studieonderbreking wegens ziekte. Dat antwoord werd toen nog gegeven in een negatieve context. Mogen wij nu aannemen dat die koppeling ook geldt na het aannemen van het amendement van mijn partijgenoot Willems? Met andere woorden: valt onderbreking wegens bijzondere familieomstandigheden nu ook onder de regeling? Graag krijg ik op dit punt duidelijkheid.

Ik maak nog een opmerking over de auditoren. Eerlijk gezegd, begrijp ik de hardnekkigheid van de minister op dit punt niet zo goed. Auditoren zijn doorgaans mensen die na een studie-achterstand te hebben opgelopen, willen afstuderen, ook als zij geen studiefinanciering meer kunnen krijgen. Waarom is het nu zo moeilijk om, geheel gekoppeld aan de procedure die geldt voor toegang tot het auditorenfonds, een regeling te treffen, waardoor ook toegang tot een ziektekostenverzekering via de WTZ mogelijk gemaakt wordt? Met andere woorden: de kennisgeving die recht geeft op een tegemoetkoming uit het auditorenfonds, geeft ook recht op toegang tot de WTZ. Dit is voor deze kleine, maar wel financieel zeer zwakke groep — ik behoeft dat hier niet verder uit te leggen — nog belangrijker, wanneer het gaat om mensen die vertraging hebben opgelopen door ziekte. Juist voor die mensen is het vaak moeilijk om in de korte periode tot het afstuderen en het zoeken naar een baan toe te treden tot een particuliere ziektekostenverzekering. Dat is in ieder geval een heel dure aangelegenheid. Mijn vraag aan de minister is dan ook of hij zijn hardnekkigheid niet kan inleveren en de auditoren op de door mij geschetste manier onder de werking van de wet wil brengen.

De heer **Veling** (GPV): Mijnheer de voorzitter! Ik dank de minister voor zijn antwoord op mijn vragen in de nota. Op een aantal punten is meer helderheid gekomen, onder andere ten aanzien van de te verwachten maximale hoogte van het WTZ-omslagbedrag. Ik voeg hier evenwel meteen aan toe dat het antwoord van de minister mij niet heeft overtuigd op het voor mij centrale punt van de systematiek van de voorgestelde regeling. Ik blijf van mening dat het ongetwijfeld zwaarwegende belang van de beheersing van de O&W-be-

groting tot een plan heeft geleid dat tegenover de mensen in ons land met een particuliere ziektekostenverzekering eigenlijk niet goed te verdedigen is. Ik hecht eraan, dit nogmaals toe te lichten.

Studerenden moeten zich kunnen verzekeren tegen ziektekosten, ook studerenden die afhankelijk zijn van studiefinanciering en die aangewezen zijn op een particuliere verzekering. Het is daarom verdedigbaar om, voor zover nodig, via de WTZ toegang te garanderen tot een ziektekostenverzekering. Tot zover kan ik hiermee akkoord gaan. Wat de hoogte van de premie betreft, gaat de redenering van de minister echter verder. Geconstateerd wordt dat om diverse redenen particulier verzekeren duurder wordt. Welke die redenen zijn, lijkt mij in dit verband niet zo relevant. Voor studerenden die op studiefinanciering zijn aangewezen, moet er dus iets gebeuren. Ook hiermee ga ik akkoord. De vraag is echter wat er moet gebeuren. Je zou zeggen dat het normbedrag in de studiefinanciering verhoogd moet worden. De minister van Onderwijs en Wetenschappen zegt evenwel dat dit zijn begroting extra zou belasten en dat het hem daarom beter uitkomt dat een aantal — volgens mij vrij willekeurig gekozen — burgers, te weten de particulier tegen ziektekosten verzekerden, dit financieringsprobleem oplossen. De minister geeft in de nota naar aanleiding van het verslag toe dat hij zo geredeneerd heeft. Hij zet dit nog eens op een rij, maar maakt niet duidelijk hoe hij deze benadering principieel verdedigen wil.

Dit punt is mijns inziens niet onbelangrijk. Het zou, als ik het allemaal goed begrepen heb, een onwenselijke precedentwerking kunnen hebben. Stel bij wijze van gedachtenexperiment dat de minister van Sociale Zaken tot de conclusie komt dat een stijging van de kosten van ziektekostenverzekeringen, in welk stelsel dan ook, zijn bijstandsuitgaven te sterk doen stijgen. Hij is nog niet zo slim geweest als zijn collega van Onderwijs en Wetenschappen. Wat zou hem evenwel beletten om voor te stellen, zijn tekorten via een WTZ-omslagbijdrage te verhalen op de particulier verzekerden? Vindt de minister dat zo iets ook zou moeten kunnen? Zo neen, kan hij ons dan helpen aan argumenten om zijn eigen

voorstel te accepteren, maar een eventueel volgend plannetje niet?

In het verslag heb ik op grond van de hierboven nogmaals geschetste moeite, de mogelijkheid geopperd dat departementale verkokering het evenwicht in de voorstellen heeft verstoord. Deze gedachte werd versterkt door de ontdekking dat de minister van Onderwijs en Wetenschappen tijdens de behandeling van zijn wetsvoorstel in de Tweede Kamer niet op de hoogte bleek te zijn van een kritische brief ter zake van het KLOZ, een brief die al geruime tijd daarvoor was gestuurd aan staatssecretaris Simons. De minister zegt in zijn nota naar aanleiding van het verslag dat een kritische opstelling van een belangenorganisatie nooit voldoende aanleiding kan zijn voor de veronderstelling dat sprake is van departementale verkokering. Allicht niet, maar dat was ook niet het punt. Ik had erop gewezen dat de minister van Onderwijs en Wetenschappen tijdens de openbare behandeling van het wetsvoorstel in de Tweede Kamer liet blijken dat hij de desbetreffende brief niet kende. Het is maar een kleinigheid, maar het is — voor zover ik het beoordelen kan — toch wel tekenend voor het karakter van deze voorstellen.

Ik heb ten slotte nog een vraag over de systematiek van de argumentatie van de minister in de nota naar aanleiding van het verslag. Via een berekening laat hij zien, dat in 1992 het normbedrag voor de studiefinanciering f 208 te laag is om een particuliere ziektekostenverzekering, inclusief de omslagbedragen, te kunnen betalen. Mijn vraag aan de minister is of het niet logischer was geweest om, wanneer studenten dan toch binnen het stelsel van de ziektekostenverzekeringen moeten worden begunstigd, de verlaging van de premie te bereiken door de WTZ-en de MOOZ-omslagbijdrage niet geheel op de desbetreffende categorie studerenden te verhalen, onder het motto dat van weinig draagkrachtige studenten minder financiële solidariteit gevraagd mag worden. Maar zo redeneert de minister niet. Hij trekt eerst van die f 700, het normbedrag, de complete omslagbijdrage af, en komt dan uit op een bedrag dat niet meer toereikend is voor een ziektekostenverzekering tegen een kostendekkende premie.

Als de minister had geredeneerd

zoals ik hem nu voorstel, zou het fundament van het voorstel nog steeds aanvechtbaar zijn geweest, maar het is mijns inziens nog moeilijker te verdedigen dat verzekeraars studenten onder de prijs zouden moeten accepteren.

Met veel belangstelling wacht ik het antwoord van de minister af.

De heer **Ginjaar** (VVD): Mijnheer de voorzitter! Als je kennis neemt van dit voorstel van wet, kan de enige conclusie zijn dat het een bijzonder ondoorzichtig voorstel is. De heer Veling vroeg zich af of dat door verkokering komt. Ik voeg daaraan toe dat dat misschien wel komt door de verwevenheid van beleidsterreinen, en je kunt zelfs de vraag stellen of de minister van Onderwijs en Wetenschappen — de functie, niet de persoon — wel de juiste is om dit soort onderwerpen te behandelen. Kennelijk laat ook de gestelde problematiek zich niet zo makkelijk beheersen. Ik heb feitelijk niet zo erg veel behoefte om daar nu uitvoerig op in te gaan, maar ik wil toch wel een aantal kanttekeningen plaatsen.

Waar gaat het om? Van de WSF-studenten is 50% verzekerd of medeverzekerd in het ziekenfonds, en van de overigen is het merendeel bij particuliere verzekeraars verzekerd en een klein deel bij publiekrechtelijke ziektekostenverzekeraars, terwijl een klein deel om financiële redenen niet verzekerd is. De paragrafen "motivering" en "historische schets" in de memorie van toelichting gaan uitvoerig in op de oorzaken van het laatste aspect, en op de politieke besluitvorming sinds 1982. Je zou daaruit de conclusie kunnen trekken, dat het steeds kommer en kwel is. De voorgestelde regeling beoogt nu, aan die problematiek een eind te maken, en dat is op zichzelf een sympathieke gedachte. Het kabinet gaat er nu van uit dat een standaardpakketpolis moet worden aangeboden tegen een voor studenten redelijke premie. Daar deze premie voor de ziektekostenverzekeraars niet kostendekkend kan zijn — daar is al meerdere malen op gewezen — wordt dat tekort verhaald via een extra toeslag, volgens de WTZ. Ons bezwaar tegen deze regeling is, dat de toeslag een lastenverzwaring betekent, die door particulier verzekerden moet worden opgevangen. Wij moeten ons daarbij

goed realiseren, dat 35% van de particulier verzekerden een inkomen heeft beneden de loongrens van het Ziekenfonds. 30% van de middenstanders, uitgesloten van het Ziekenfonds, heeft een inkomen beneden de loongrens. Mijn fractie vindt de gekozen oplossing dan ook niet de juiste. De WTZ is bedoeld als een solidariteitsheffing om zeer hoge premies voor zware geneeskundige risico's bij 65-plussers te voorkomen. De nu voorgestelde regeling behelst naar de opvatting van mijn fractie dan ook een oneigenlijke toepassing van deze regeling. De vraag is dan ook waarom voor deze regeling is gekozen. De minister heeft bij de behandeling van het onderhavige wetsvoorstel in de Tweede Kamer daarop een eerlijk antwoord gegeven, te weten de budgettaire problematiek die bij Onderwijs en Wetenschappen zou ontstaan indien in financiering uit de algemene middelen zou moeten worden voorzien. Mijn fractie acht het principieel onjuist dat dit probleem vervolgens wordt afgewenteld op een beperkt deel van de bevolking.

De beoogde regeling brengt een verhoging van de WTZ-omslag met zich. Ik kan daarbij niet anders doen dan constateren, dat de voorziene individuele omslagbijdrage van f 12,50 ten tijde van de behandeling in de Tweede Kamer op 26 september jongstleden in een maand tijd verhoogd wordt tot f 15. Dat roept de vraag op welke verrassingen de voorgestelde regeling nog meer in petto heeft. Ik wijs er daarbij op dat de minister zelf naar voren brengt, dat geen inzicht bestaat in de mate waarin thans medeverzekerden geneigd zullen zijn, zich aan te melden voor de WTZ-standaardverzekering. Ook hier is ongewisheid troef, met nog niet te voorziene financiële gevolgen. Ik wijs bijvoorbeeld op de gang van zaken toen de WTZ werd ingevoerd.

Kortom, mijn fractie acht de gekozen oplossing voor het gesignaleerde probleem onjuist en slecht onderbouwd en zal dan ook haar instemming aan het ontwerp van wet moeten onthouden.

Minister Ritzen: Mijnheer de voorzitter! Ik dank de geachte afgevaardigden voor hun reacties op het voorliggende wetsvoorstel. In het bijzonder wil ik mevrouw Soetenhorst

complimenteren met haar bijdrage. Dat geldt niet alleen de wijze waarop zij een aantal kanttekeningen heeft geplaatst, maar ook het feit dat in die bijdrage, ofschoon het om een zeer moeilijke en moeilijk te doorgronden materie gaat, alle hoofdpunten duidelijk zijn belicht.

Blijkens opmerkingen van een aantal geachte afgevaardigden, zijn de toelichtingen niet beschouwd als de meest duidelijke. Daarvoor mijn verontschuldiging. Toch wil ik de kanttekening plaatsen dat het hierbij gaat om een buitengewoon complexe materie. In feite zijn twee beleidsterreinen verweven, te weten het beleidsterrein studiefinanciering en het beleidsterrein ziektekostenverzekering. Beide beleidsterreinen kennen een zeer grote mate van complexiteit. Wanneer je zoekt naar mogelijke verbanden tussen die twee, dan het kan niet anders zijn dan dat er op z'n minst sprake is van een kwadraat van complexiteit. Ik breng dit naar voren als een van de verklaringen waarom wellicht in de toelichtingen niet altijd de helderheid naar voren komt die de geachte afgevaardigden hadden gewenst.

Ik wil graag mijn dank ervoor uitspreken dat de Eerste Kamer bereid is geweest om met een grote mate van snelheid dit wetsvoorstel aan de orde te stellen. Ik besef heel goed dat daardoor de tijd van voorbereiding voor de Kamer beperkt is geweest. Ik heb het buitengewoon plezierig gevonden om te merken dat de Kamer met mij de afweging heeft gemaakt dat, gezien het feit dat het gesprek over het tot stand brengen van dit voorstel moeizaam en langdurig is geweest, wij niet lang moeten wachten met het tot uitvoering brengen daarvan.

Mevrouw Soetenhorst heeft naar een grotere mate van duidelijkheid over de doelstellingen gevraagd. In de schriftelijke gedachtenwisseling kan het misverstand zijn ontstaan dat er maar één doelstelling is. Voorzitter! Gelukkig wordt een aantal doelstellingen tegelijkertijd gediend. Ik moet eigenlijk zeggen dat er één hoofddoelstelling is, met een aantal randvoorwaarden. De hoofddoelstelling blijft dat studenten zich kunnen verzekeren tegen ziektekosten. Dit punt is al sinds jaar en dag aan de orde. De perceptie is dat er een substantieel deel van de studenten onverzekerd rondloopt. Mevrouw Soetenhorst heeft er overigens op gewezen dat er geen cijfers zijn die

dit overtuigend aantonen. Wij moeten in elk geval de mogelijkheid creëren dat men zich kan verzekeren.

De heer De Boer en mevrouw Soetenhorst hebben gevraagd of het niet beter is alle studenten onder te brengen in het ziekenfonds. Voorzitter! Het gaat niet om het middel, maar om het doel. Het ziekenfonds is niet meer dan een middel. Het gaat erom dat de mogelijkheid wordt geschapen dat men zich kan verzekeren. Tegelijkertijd is een randvoorwaarde dat er budgettaire geen additionele problemen mogen ontstaan. Een andere randvoorwaarde is dat er bij het kabinetsbeleid op dit punt sprake moet zijn van een grotere mate van eenvoud. Ik zeg dit mede in reactie op de retorische vraag van de heer Veling. Hij stelde min of meer dat wanneer er ontwikkelingen zijn in de gezondheidszorg, de minister van Onderwijs en Wetenschappen — lees: het kabinetsbeleid ter zake — ervoor moet zorgen dat die ontwikkelingen worden gedekt op de onderwijsbegroting. Voorzitter! Waarom moet dat? Waarom moet een verhoging van de WTZ- of de MOOZ-omslag leiden tot een verhoging van de studiefinanciering, die vervolgens moet worden gedekt via belastingmiddelen? Dat ligt toch niet voor de hand? Er kunnen toch ook andere oplossingen daarvoor worden gekozen.

Mevrouw Soetenhorst heeft in dit verband de vinger op een zere plek gelegd. De opvatting die aan het wetsvoorstel ten grondslag ligt, is dat de WTZ- en de MOOZ-omslag bedoeld zijn om zwakkere groepen in onze samenleving wat meer ruimte te geven. Dit kan vervolgens echter niet betekenen dat studenten, die zelf een zwakke positie hebben, daarvan de dupe worden. Dan kan in principe ook voor de benadering worden gekozen die de heer Veling voorstelde. Hij wil de WTZ- en de MOOZ-omslag daarop niet van toepassing verklaren. Voorzitter! Dat zou een grote inbreuk zijn op de bestaande systematiek. Ik zeg dit ook aan het adres van de heer Ginjaar. Die benadering moet leiden tot wijziging van de WTZ. Er is voor gekozen de systematiek van de WTZ overleidend te houden. Ik verwijs naar hetgeen ik in de Tweede Kamer hierover heb gezegd. Er is daar onder andere gevraagd of dit geen oneigenlijk gebruik van de WTZ is. Ik heb met verwijzing naar de relevante stukken

aangegeven dat de WTZ-regeling in principe de door ons geschetste mogelijkheid kent.

Wat nu aan de orde is, is dat de omslag niet langer op studenten van toepassing is. Althans, tot een zeker bedrag wordt die omslag wel voor studenten verrekend, maar zij kunnen zich altijd voor een bepaalde prijs verzekeren. Ik wijs er nog eens op dat niemand erop vooruitgaat. Studenten gaan er niet op vooruit, want de beurs wordt niet verhoogd. Ik maak enigszins bezwaar tegen de benadering als zou op dit punt iets oneigenlijks worden toegeschoven naar de onderwijsbegroting. Die begroting gaat er niet op vooruit. Er kunnen geen extra leraren in het basisonderwijs, in het voortgezet onderwijs of in het hoger onderwijs worden gefinancierd. Wij zouden dat graag willen, maar dat is met dit wetsvoorstel niet aan de orde. In alle opzichten is het in feite budgettair neutraal. Het is wel zo dat verhogingen van de WTZ-bijdrage in feite bij een kleine groep terecht komen en dat de studenten daarvan zijn uitgezonderd. Ik denk dat bij een aantal van de geachte afgevaardigden op dat punt enigszins de schoen wringt.

Mevrouw Soetenhorst vroeg naar verdere documentatie over het onverzekerd zijn. In de CBS-Statistiek van oktober 1991 wordt aangegeven dat het onverzekerd zijn tegen ziektekosten van de Nederlandse ingezetenen schrikbarend stijgt van ongeveer 2000 in 1987 naar bijna 100.000 in 1990. Het CBS geeft geen uitsplitsing naar deelgroepen als studerende, maar merkt in het Maandbericht gezondheidsstatistiek wel op dat enkele tienduizenden studerende onder deze groep zouden vallen. Het zou een substantieel deel zijn van het totaal van de niet verzekerde Nederlandse ingezetenen.

Mevrouw Soetenhorst heeft gevraagd wat er gebeurt indien de stelselherziening niet doorgaat. Ik volg de lijn die ook de heer De Boer trok. Het kabinet gaat ervan uit dat de stelselherziening doorgaat. Wanneer dat niet het geval zou zijn, zou er in 1992 nog op geen enkele wijze sprake zijn van een wijziging in het financieel beeld. Vervolgens komt aan de orde wat er in de daarop volgende jaren zou gaan gebeuren, maar ik wil daarover nu niet speculeren. Wanneer de gehele stelselherziening wordt afgeblazen, zou er op

termijn sprake moeten zijn van enige aanpassing van het voorliggende wetsvoorstel.

Een van de punten die zowel door mevrouw Soetenhorst alsook door de heer Veling naar voren is gebracht, betreft de brief van de KLOZ. Er werden daaraan een aantal consequenties verbonden die ik nadrukkelijk wil tegenspreken. Er zijn twee brieven van de KLOZ. Een brief had ik nog niet kunnen zien bij de behandeling van het wetsvoorstel in de Tweede Kamer, omdat hij later is binnengekomen. Het lijkt mij moeilijk, daarover al een oordeel te geven. De geachte afgevaardigden hebben daarvoor ook volledig begrip. Er was echter nog een andere brief en daar is naar verwezen. Die brief was aan de orde bij de onderhandelingen. Hij is vervolgens ook gezien als een onderwerp van de onderhandelingen. Ik heb daarna geconstateerd dat wij van de kant van de KLOZ niet hebben gehoord dat men hiermee niet kon leven. Voor die benadering heb ik ook in de Tweede Kamer gekozen.

Mijnheer de voorzitter! De heer Veling heeft mij gevraagd om hem een argumentatie te geven voor de door ons gekozen benadering die, wat hem betreft, toch bevredigend zou kunnen zijn, omdat zij geen precedentwerking heeft. Hij noemde daarbij het voorbeeld van de bijstandsgerechtigden. Ik kan hem daarbij in ieder geval helpen in die zin, dat bijstandsgerechtigden van rechtswege ZFW verzekerd zijn. Dat wordt reeds automatisch gecompenseerd via de Algemene bijstandswet. Dat voorbeeld is dus niet aan de orde. Er kan ook voor een andere benadering worden gekozen, in zekere zin een redenering vanuit het ongerijmde: ik kan mij moeilijk andere voorbeelden voorstellen van substantiële groepen waarvoor een benadering aan de orde is gelijk aan die in dit wetsvoorstel. Het gaat over een heel specifieke vorm van inkomensvoorziening. Studiefinanciering is geen echte sociale zekerheid, maar gebonden aan het studeren zijn en in zekere zin aan het leveren van een maatschappelijke tegenprestatie. Dat is niet in de vorm van directe dienstverlening of in de vorm van een directe bijdrage aan de samenleving, maar in de vorm van een investering in personen, waarvan de samenleving als geheel op lange termijn baat heeft. Het is moeilijk om op andere terreinen voorbeelden van die omschrijving te vinden.

Wanneer het specifiek gaat om sociale zekerheid, is er een duidelijke afbakening. Wanneer het gaat om sociale-zekerheidsoverdrachten beneden de ziekenfondsgrens, valt de desbetreffende persoon automatisch onder de ziektekostenverzekering en dan is er geen sprake van een precedentwerking. Wanneer de persoon een inkomen heeft dat duidelijk boven de ziekenfondsgrens uitgaat, is het redelijk om die persoon te zien als een persoon met wat bredere schouders, die een rol kan spelen in de omslag van WTZ en MOOZ.

Zowel de heer Ginjaar als de heer Veling heeft de vraag gesteld hoe het kan dat er op zeer korte termijn een wijziging is opgetreden in het bedrag dat als maximum van maxima, zoals ik het noem, via de overheveling kan worden gevraagd. Die wijziging is heel goed te verklaren. Bij de behandeling in de Tweede Kamer was er nog geen sprake van een definitieve vaststelling van de AWBZ-premie en van de omslagbijdragen van WTZ en MOOZ. Nu zij er wel zijn, is daarover meer duidelijkheid gekomen.

Voor het volledige beeld zal ik nog even aangeven hoe zo'n omslagbedrag van f 12,50 of f 15 wordt berekend. Dat gaat ervan uit dat een bedrag van f 700 of f 720 per student beschikbaar is. Vervolgens gaat daarvan af de nominale premie van de AWBZ, die van jaar tot jaar wordt vastgesteld. De marges daarin zijn niet zo erg groot. Vervolgens gaat de WTZ- en de MOOZ-omslag er af. Wat resteert van de f 700 of f 720, na aftrek van de nominale premie AWBZ, de WTZ-omslag en de MOOZ-omslag is beschikbaar als WTZ-maximumpremie. Dat moet worden vergeleken met wat een reële prijs voor de ziektekostenverzekering wordt geacht. Daarover zijn verschillen van inzicht. Er zijn geen empirische gegevens over op tafel gebracht, maar het uitgangspunt dat breed lijkt te worden onderschreven, is dat dit ongeveer f 400 is.

De situatie in de Tweede Kamer was dat er f 297 overbleef voor een WTZ-maximumpremie. Dat betekent dat wij in totaal f 103 te kort zouden komen. Er is f 297 beschikbaar en de reële kosten zijn f 400. Daarbovenop komen nog eens f 80 aan geschatte administratiekosten. De totaalsom was f 283 en dat werd nu f 208. Vermenigvuldigd met het aantal studenten dat maximaal onder deze

regeling zou kunnen vallen, in de orde van grootte van 60.000, en gedeeld door het aantal particulier verzekerden, levert dat het bedrag op van f 12,50 of f 15.

Waarom wordt zo nadrukkelijk gesteld dat het gaat over een maximum? U ziet hoe het sommetje is samengesteld. Er zitten nogal wat factoren in. Een van de belangrijke factoren is of vermenigvuldigd moet worden met 60.000. Mijn benadering, ook in de Tweede Kamer, is geweest dat dit mij buitengewoon onwaarschijnlijk lijkt. Dat aantal zal ver onder de 60.000 liggen. Waarom? Dat is ook al genoemd door mevrouw Soetenhorst. Een groot aantal studenten zal verzekerd blijven voor een prijs die lager is dan f 700. Mevrouw Soetenhorst heeft ook naar voren gebracht dat slechte risico's wellicht al zijn verzekerd via een lage WTZ-standaardpakketpolis. Die combinatie van factoren kan ertoe leiden dat het aantal aanzienlijk lager is dan 60.000, waardoor het bedrag van f 12,50 of f 15 uiteindelijk dichterbij 0 komt.

Mijnheer de voorzitter! Hiermee heb ik op de meeste vragen een antwoord gegeven. Ik wil de geachte afgevaardigden graag nogmaals danken voor de steun die zij in hoofdlijnen op het voorliggende wetsvoorstel hebben gegeven.

De heer **De Boer** (Groen Links): Mijnheer de voorzitter! Ter voorkoming van een derde termijn vraag ik minister om de twee vragen die ik gesteld heb, alsnog te beantwoorden.

Minister **Ritzen**: Voorzitter! Neemt u mij niet kwalijk dat ik de vragen van de heer De Boer niet heb beantwoord. Na al die moeilijke vragen over de grote budgettaire problemen kan ik de eerste vraag nadrukkelijk positief beantwoorden. Met betrekking tot de tweede vraag moet ik vaststellen dat wij daar verschillend over denken.

De eerste vraag had betrekking op het amendement-Willems dat is aangenomen. Het amendement geldt voor studie-onderbreking wegens ziekte. Dat geldt niet alleen voor onderbreking wegens ziekte maar ook voor onderbreking wegens familie-omstandigheden.

De tweede vraag ging over de auditoren. Er zijn een aantal redenen om de auditoren niet onder deze verzekering te laten vallen. Deze

regeling voor ziektekostenverzekering is specifiek gekoppeld aan de studiefinanciering. Bericht van toegang tot de studiefinanciering betekent ook dat men recht heeft op toegang tot deze ziektekostenverzekering voor dit gemaximeerde bedrag. Volgens de heer De Boer zou de regeling uitvoeringstechnisch gemakkelijk ook voor auditoren toegankelijk kunnen worden gemaakt. In de Tweede Kamer heb ik erop gewezen dat hiervan een aanzuigende werking zou kunnen uitgaan. Ik heb er voorts op gewezen dat het een gedecentraliseerd stelsel is, dus dat de uitvoeringstechnische gevolgen ingrijpend zijn. Het zal bovendien moeilijk zijn om de nieuwe grens vervolgens als zodanig te handhaven. Je moet ergens een grens trekken. Ten slotte, er is ook niet direct een reden voor omdat in de auditorenfondsen al rekening is gehouden met ziektekostenverzekeringen voor de auditoren.

Mevrouw **Soetenhorst-de Savorin Lohman** (D66): Mijnheer de voorzitter! Allereerst wil ik ingaan op een principiële punt. Ik had het misschien wat ingewikkeld verpakt in die emmertjes, maar ik vraag mij toch af of het niet veel eenvoudiger zou zijn geweest om met betrekking tot de WTZ, die nu ook opengebroken moet worden en waarbij al van oneigenlijk gebruik wordt gesproken, tegen de heer Simons te zeggen: achteraf gezien is het toch wat vreemd dat ook "zwakke schouders" moeten meebetalen aan de premie; zonder die uit! Dan had minister Ritzen dit heel ingewikkelde voorstel niet hoeven te maken. Bovendien is er dan ook weer een AMvB met een voorhangprocedure aan verbonden. Ik heb al eens gezegd dat een dereguleringsstoets hier een beetje een ritueel is. Ik wil dit punt graag preciezer toegelicht zien, want ik denk dat dit systematisch beter is dan wat nu gekozen is. Het zou natuurlijk helemaal goed zijn om te bekijken of de hele handel niet naar Sociale Zaken kan, maar dat is misschien wel heel radicaal.

De minister verwijst toch weer naar het CBS-verhaal, maar daarin staat dus: enkele tienduizenden enzo-voorts. Daarna volgt echter de zin: een kwantitatieve onderbouwing van deze bewering is niet voorhanden. Ik vind het onjuist om met cijfers te

werken die als een bewering worden aangemerkt.

De heer **De Boer** (Groen Links): Mijnheer de voorzitter! De minister zegt dat het om een complexe materie gaat, zelfs om een kwadraat van ingewikkeldheid. De minister zal het toch met mij eens zijn dat bestuurlijke en ambtelijke kwaliteit zich bij uitstek kan manifesteren door ingewikkelde zaken helder te beschrijven en voor iedereen goed leesbaar te regelen. Daarover sprak ik in mijn eerste termijn. Ik vind het verwijzen naar een complexe materie geen excuus om ondoorzichtige wetsvoorstellen te produceren. Wel ben ik blij dat de minister duidelijk heeft gemaakt dat studieonderbreking wegens familieomstandigheden ook onder de werking van deze wet valt. Dat zal weer enige onrust in het veld wegnemen.

Met de minister blijf ik van mening verschillen over de auditoren. Ik beschouw ze als studerenden. Naar ik aanneem zullen overige studenten een kennisgeving ingevolg de Wet studiefinanciering nodig hebben om in aanmerking te komen voor deze ziektekostenregeling. Een dergelijke regeling kan worden getroffen ten aanzien van de kennisgeving dat iemand in aanmerking komt voor een uitkering uit het auditorenfonds. De minister zal het toch niet serieus menen als hij waarschuwt voor aanzuigende werking, want gezien de vrij karige vergoeding die daarbij behoort, zal niemand voor zijn plezier auditor worden. Meestal zijn daar andere redenen voor. Ik veronderstel derhalve niet dat iemand ervoor kiest om auditor te worden, alleen om gebruik te kunnen maken van deze wet. Dat lijkt mij enigszins een fictie.

De heer **Veling** (GPV): Mijnheer de voorzitter! Aan het begin van zijn betoog stelde de minister de retorische vraag waarom de begroting van Onderwijs en Wetenschappen zou moeten opdraaien voor zaken die spelen op het gebied van de gezondheidszorg. Terwijl ik daar nog over na zat te denken gaf hij er zelf al antwoord op door te wijzen op het automatisme in de bijstandsuitkeringen dat ertoe leidt dat een eventuele kostenstijging wordt gecompenseerd. In het studiefinan-

cieringssysteem zit een normbedrag voor studiekostenverzekeringen. Als die duurder worden, moet mijns inziens ook het normbedrag worden aangepast. Het voorbeeld van de bijstandsuitkeringen is overigens niet erg sterk als het erom gaat, deze Kamer een argument te geven tegen plannen van ministers om stijgende uitgaven op hun begroting via een omslagpremie af te wentelen op een groep burgers. De minister zal begrijpen dat zijn betoog mij niet geheel heeft kunnen overtuigen. Hij had kunnen pogen om voor het normbedrag van f 720 een collectief contract te sluiten, bijvoorbeeld met een ziektekostenverzekeraar. De schoen wringt bij mij op het punt van het verhalen van kosten op particulier verzekerden. Ik blijf dat principieel bedenkelijk vinden, ook al gaat het niet om een groot bedrag.

Mijnheer de voorzitter! Al met al moet deze zaak wel geregeld worden. Gezien de beperkte omvang van de maatregel en het tijdelijk karakter ervan, zal ik mij niet verzetten tegen aanvaarding van dit wetsvoorstel. Wel teken ik hierbij aan dat er bepaald onfraaie elementen in de systematiek zitten.

Minister Ritzen: Mijnheer de voorzitter! Ik dank de leden voor hun vragen en opmerkingen in tweede termijn.

Mevrouw Soetenhorst heeft nog gevraagd, waarom er geen uitzondering wordt gemaakt in de WTZ. Ook de heer Veling heeft op die vraag de nadruk gelegd. Ik heb dit in eerste termijn uiteengezet tegen de achtergrond van de problemen die zich daar dan zouden voordoen. Daarbij zou dan juist wel sprake van precedentwerking zijn, want elke WTZ-omslag zou vervolgens moeten worden gezien tegen de achtergrond van de groep waarop die wordt toegepast. Daardoor zou een geheel nieuwe discussie ontstaan. Dat is de reden geweest waarom in 1985 en in 1986 niet alleen in de Tweede Kamer, maar ook in de Eerste Kamer besloten is om dat niet te doen.

Verder is er sprake van een misverstand als men uit mijn woorden opgemaakt heeft dat wij met de CBS-cijfers een goed kwantitatief inzicht zouden hebben. Dat hebben wij inderdaad niet, het gaat om een kwalitatieve perceptie, en niet meer dan dat. Het kan

meevallen, maar ook tegenvallen. Het is het enige waarop wij kunnen afgaan.

De heer De Boer heeft nog de vinger gelegd op een echt belangrijk punt. Hij heeft gezegd dat ook een complexe zaak goed moet worden uitgelegd. Ik had de indruk dat het stuk in dat opzicht toch tamelijk goed voldeed aan de noties van zorgvuldigheid, maar ik kan alleen maar goed luisteren naar hetgeen in deze Kamer naar voren is gebracht. Ik trek daar een les uit en een volgende keer zullen wij proberen, het nog beter te doen, ook al zou de tijd kort zijn, zoals in dit geval.

De kwestie van het auditorenfonds is toch een slag ingewikkelder. Er zijn auditoren die niet aangesloten zijn bij het auditorenfonds, die daar niet op de een of andere wijze gebruik van kunnen maken. Juist in die groep zou er wel sprake kunnen zijn van een aanzuigende werking. Waarom eigenlijk niet? Het zou goedkoop kunnen uitvallen om auditor te worden, omdat de ziektekostenverzekering dan goedkoop is. Maar de principiële benadering is dat je ergens een grens moet trekken. Er zijn namelijk ook andere groeperingen die dicht tegen de groep van de studiefinancieringsgerechtigden aan zitten, zoals de AIO's en de extranei. Wij hebben de grens getrokken bij de studiefinanciering, ook omdat het uitvoeringstechnisch behoorlijk complex zou worden om verdere stappen te zetten.

De heer Veling zei dat hij niet overtuigd was door mijn antwoord. Ik heb toch de indruk dat het een kwestie van waardering is. Ik kan me wel voorstellen dat hij niet overtuigd is, omdat mijn normatieve kader in dit opzicht wellicht wat anders is. In andere gevallen zou in zekere zin via de rijksbegroting geld worden rondgepompt, met het oog op het op orde krijgen van het gezondheidszorgsysteem. Wij voorkomen nu dat rondpompen van geld; die additionele middelen worden niet via de rijksbegroting beschikbaar gesteld, de zaak blijft binnen het gezondheidszorgsysteem.

De heer Veling vroeg zich ook nog af, of als alternatief geen collectief contract voor dat bedrag zou kunnen worden gesloten. Het zijn wel allemaal figuren die aan de orde zijn geweest. Er is heel lang gesproken met de verschillende ziektekostenverzekeraars, maar uiteindelijk hebben wij met het oog op de totale

stelselherziening en het zoveel mogelijk in stand houden van de huidige verzekeringsvormen gekozen voor het systeem in dit wetsvoorstel.

Voorzitter! Ik moet nog iets rectificeren. Ik sprak van 60.000, maar ik had het getal 300.000 moeten gebruiken. Dat scheelt een slok op een borrel. Ik was aan de voorzichtige kant door het getal 60.000 te noemen, maar het zijn er in mijn ogen nog steeds veel, als er zoveel mensen gebruik maken van deze vorm van ziektekostenverzekering.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het wetsvoorstel wordt zonder stemming aangenomen.

De voorzitter: De aanwezige leden van de fractie van de VVD wordt conform artikel 121 van het Reglement van orde aantekening verleend, dat zij geacht wensen te worden zich niet met het wetsvoorstel te hebben kunnen verenigen.

Aan de orde zou zijn de behandeling van het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op de geneesmiddelenvoorziening (21691). Aanvankelijk was de staatssecretaris wel beschikbaar, maar waren er geen sprekers; nu is er door een communicatiestoornis wel een spreker, maar is de staatssecretaris niet meer beschikbaar. Derhalve stel ik de Kamer voor, dit wetsvoorstel volgende week te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

Sluiting 15.48 uur.

Besluiten en ingekomen stukken

Lijst van besluiten:

De voorzitter heeft na overleg met het College van senioren besloten om:

a. de openbare behandeling van de volgende wetsvoorstellen te doen plaatsvinden op:

5 november 1991:

Wijziging begroting hoofdstuk X voor het jaar 1991 (wijziging samenhangende met de Voorjaarsnota; eerste wijziging) (22128);

Wijziging van de Wet op de studiefinanciering (Heroriëntering studiefinanciering VI) (22220)

Besluiten en ingekomen stukken

(indien de schriftelijke voorbereiding is voltooid);

b. 12 november 1991:

Wijziging van de Wet minimumloon en van een aantal sociale zekerheidswetten (koppeling minimumloon en uitkering aan loonontwikkeling) (22012) (indien de schriftelijke voorbereiding is voltooid);

Wijziging van artikel 12 van de Wet gewetensbezwaren militaire dienst (22007).

Lijst van ingekomen stukken, met de door de voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1. de volgende door de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangenomen wetsvoorstellen:

Machtiging tot deelneming door het Koninkrijk der Nederlanden in de negende aanvulling van de middelen van de Internationale ontwikkelings associatie (IDA) (22107, R1408);

Wijziging van de Wet van 20 juni 1990, Stb. 351, tot goedkeuring van het op 28 januari 1981 te Straatsburg tot stand gekomen Verdrag tot bescherming van personen met betrekking tot de geautomatiseerde verwerking van persoonsgegevens (22156);

Wijziging van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van hoofdstuk IV (Kabinet voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken) voor het jaar 1990 (Slotwet; derde wijziging) (22244);

Vaststelling van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van hoofdstuk II (Hoge Colleges van Staat en Kabinet der Koningin) voor het jaar 1992 (22300-II);

Vaststelling van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van hoofdstuk IV (Kabinet voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken) voor het jaar 1992 (22300-IV).

Deze wetsvoorstellen zullen in handen worden gesteld van de desbetreffende commissies;

2. de volgende missives van de minister van Buitenlandse Zaken:

een, ter voldoening aan het ter zake bepaalde in de Grondwet, ten geleide van de Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Koninkrijk Saudië tot wederzijdse vrijstelling van belastingen geheven naar de inkomsten en

winsten van luchtvaartondernemingen uit de uitoefening van luchtvervoer in internationaal verkeer en hun werknemers; Riyadh, 16 januari 1991 (Trb. 1991, 54); alsmede een toelichtende nota;

een, ter voldoening aan het ter zake bepaalde in de Grondwet, ten geleide van de Internationale overeenkomst inzake jute en juteprodukten, 1989, met bijlagen; Genève, 3 november 1989 (Trb. 1991, 143); alsmede een toelichtende nota.

Deze missives zijn inmiddels gedrukt en aan de leden toegezonden. De tractatenbladen zijn neergelegd op het Centraal Informatiepunt ter inzage voor de leden;

3. de volgende regeringsmissives:

een, van de minister van Buitenlandse Zaken, inzake Joegoslavië;

een, van de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, ten geleide van een aantal bijlagen inzake de Grenscorrectie tussen de gemeenten Venlo en Grubbenvorst;

een, van de staatssecretaris van Financiën, ten geleide van een afschrift inzake de tussenrapportage van de Oort-evaluatie, met bijlagen;

een, van de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, inzake de novelle op het wetsvoorstel 20598, houdende een nieuwe regeling voor terugvordering en verhaal van kosten van bijstand;

een, van de staatssecretaris van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, ten geleide van het Advies Ziektefondsraad inzake de budgettering AWBZ/invoering normatieve elementen per 1 januari 1992.

De voorzitter stelt voor, deze missives voor kennisgeving aan te nemen. De bijlagen zijn neergelegd op het Centraal Informatiepunt ter inzage voor de leden;

4. de volgende missives:

een, van de Vereniging vrienden Maastricht Airport, ten geleide van een onderzoeksrapport "Maastricht Airport en het bedrijfsleven in de Euregio Maas-Rijn";

een, van de plv. directeur Buitenlandse financiële betrekkingen van het ministerie van Financiën, ten geleide van het jaarverslag van het Internationale monetaire fonds;

een, van de voorzitter van de Assemblée nationale van Frankrijk, inzake de tijdens de Voorzitterscon-

ferentie in Athene (26 september 1991) gevormde werkgroep.

De voorzitter stelt voor, deze missives voor kennisgeving aan te nemen. De bijlagen zijn neergelegd op het Centraal Informatiepunt ter inzage voor de leden;

5. de volgende geschriften:

een, van het Bestuurscollege van het eilandgebied Sint Maarten, ten geleide van een motie van de eilandsraad d.d. 4 oktober 1991;

een, van het Bestuurscollege van het eilandgebied Sint Eustatius, ten geleide van een motie inzake staatkundige structuur d.d. 18 oktober 1991.

Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissie voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse zaken;

een, van het Centraal bureau van Rechten voor al wat leeft te Alkmaar, houdende commentaar — zoals in 1986 aan staatssecretaris Ploeg gezonden — bij een aantal artikelen inzake de Gezondheids- en welzijns-wet voor dieren.

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissie voor landbouw, natuurbeheer en visserij;

een, van de Vereniging samenwerkingsverband van bejaardenorden met een bijzondere functie (SBBF) te Houten, inzake het wetsvoorstel Stelselwijziging ziektekostenverzekering, tweede fase;

een, van de Stichting voor ondernemingspensioenfondsen (Opf) te 's-Gravenhage, inzake alsvooren;

een, van het Verbond van Nederlandse ondernemingen (VNO) te 's-Gravenhage, inzake alsvooren;

een, van de Nederlandse associatie van de farmaceutische industrie (Nefarma) te Utrecht, inzake het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op de geneesmiddelenvoorziening (21691).

Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissie voor welzijn en volksgezondheid;

een, van de Stichting Oranje omroep organisatie te Amsterdam, ten geleide van een notitie betreffende het wetsvoorstel tot Wijziging van de Mediawet (21554) in verband met invoering van landelijke commerciële omroep.

Dit geschrift wordt van belang

Besluiten en ingekomen stukken

geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissie voor cultuur; een adres, van A. van Klinken te Zevenaar, inzake zijn belastingen; een adres, van mr. N.M.P. Steijnen te Hoenderloo namens petitionerende organisaties, inzake een petitie betreffende pensioenbesluiten. Deze adressen zullen in handen worden gesteld van de Commissie voor de verzoekschriften.

De voorzitter stelt voor, deze geschriften voor kennisgeving aan te nemen.

Noot 1 (zie blz. 55)

**Rapport van de commissie tot
onderzoek van de geloofsbrief
van mevrouw Th. C. H. M.
Huberts-Fokkelman**

De Commissie, benoemd tot
onderzoek van de geloofsbrief van
mevrouw Th. C. H. M.
Huberts-Fokkelman, heeft de eer het
volgende te rapporteren.

In de handen van de Commissie zijn
gesteld de volgende missives van de
voorzitter van het Centraal
Stembureau voor de verkiezing van
de leden van de Eerste Kamer der
Staten-Generaal;

- a. een, ter voldoening aan het
bepaalde in artikel W1, van de
Kieswet, ten geleide van zijn besluit
van 1 november 1991 nr. KR 91/73,
waarbij mevrouw Th. C. H. M.
Huberts-Fokkelman te Oisterwijk
wordt benoemd verklaard tot lid van
de Eerste Kamer der Staten-
Generaal, in de vacature ontstaan
door het ontslag van mevrouw H. P.
G. M. Houben-Sipman te Eindhoven.
- b. een, ter voldoening aan het
bepaalde in artikel V2, eerste lid, der
Kieswet, houdende mededeling dat
hij van mevrouw Th. C. H. M.
Huberts-Fokkelman te Oisterwijk, die
bij zijn besluit van 1 februari 1991
nr. KR. 91/73A werd benoemd
verklaard tot lid van de Eerste Kamer
der Staten-Generaal, bericht heeft
ontvangen dat zij haar benoeming
aanneemt.

Het benoemde lid heeft overgelegd:

- a. de kennisgeving van de voorzitter
van het Centraal Stembureau dat zij
is benoemd;
- b. een uittreksel uit het persoonsre-
gister;
- c. een verklaring betreffende de
openbare betrekkingen welke zij
bekleedt.

Uit deze stukken blijkt dat het
benoemde lid de bij de wet gevor-
derde leeftijd heeft bereikt en dat zij
geen betrekking bekleedt welke
onverenigbaar is met het lidmaat-
schap van de Eerste Kamer der
Staten-Generaal.

De Commissie heeft derhalve de eer
voor te stellen mevrouw Th. C. H. M.
Huberts-Fokkelman als lid van de
Kamer toe te laten.

De Commissie:

De heer J. F. Glastra van Loon
De heer D. A. Th. van Ooijen
De heer H. F. Heijmans

Page 1

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963

10/10/1963